

Грицюк Ірина Сергіївна

**ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ ЯК
ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У ВЗО**

**Науковий керівник кандидат психологічних наук, доцент Періг Ірина
Мирославівна**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ	7
1.1. Огляд психологічних концепцій у розумінні здібностей як психічних властивостей особистості.....	7
1.2. Означення творчих здібностей.....	12
1.3. Роль творчих здібностей старшокласників в процесі адаптації	18
Висновки до розділу I.....	27
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ ЯК АДАПТАЦІЙНОГО РЕСУРСУ	29
2.1. Організація проведення психодіагностичного експерименту	29
2.2. Результати дослідження творчих здібностей та адаптаційних здатностей старшокласників.....	35
Висновки до розділу II.....	45
РОЗДІЛ III. РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ	46
3.1. Методичні засади програми розвитку творчих здібностей.....	46
3.2. Тренінг як метод розвитку творчих здібностей.....	53
Висновки до розділу III.....	64
РОЗДІЛ IV. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	66
4.1. Охорона праці на заняттях трудового навчання старшокласників	66
4.2. Вплив метеорологічних умов, фізіологічних умов організму та раціональної організації робочого місця на реалізацію творчого потенціалу особистості.....	68
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні в умовах динамічних змін в суспільному, економічному, політичному, особистісному житті постає питання про здатність особистості пристосовуватися до постійно змінних умов.

Навчання у виші також вимагає від «вчорашнього учня» актуалізації адаптаційного потенціалу, здатності увійти у кардинально нову систему освітніх послуг, включитися у незнайому систему відносин «студент-викладач», «студент-однорупник». Оскільки від того як студент включитися в навчальний процес на початковому рівні, як побудує свої відносини з однорупниками, педагогами, адміністрацією, яку обере навчальну стратегію, який темп застосує, від цього залежить успішність навчального процесу та професійне становлення майбутнього працівника.

Варто враховувати багато факторів, які негативно позначаються на психіці студента, а саме великий обсяг інформації, нові методи роботи у навчальному процесі, самотійна робота, збільшується різноматність і незвичність ризик-факторів, які справляють вплив на нервово-психічне самопочуття і соматичне здоров'я, які зменшують пристосувальні здібності людини. В той час важливою умовою підготовки фахівців, в яких би переважала висока працездатність, є добрий стан здоров'я.

Важливими вимогами для успішної адаптації є гнучкість мислення, прояв оригінальності, нестандартності, генерування ідей, багатовекторність, здатність шукати нові шляхи, тобто володіння творчими здібностями.

При соціально-психологічній адаптації студентів необхідно звернути увагу на пріоритетність всестороннього становлення особистісних, творчих якостей в першу чергу, звичайно в поєднанні з формуванням професійних властивостей.

Науковці досліджуючи проблему здібностей визначають дане поняття як складне індивідуально-психологічне утворення, як психічну властивість в структурі особистості (Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин, Є.О. Клімов,

Л.Ф. Бурлачук, В.М. Блейхер, В.М. Дружинін, С.Л. Рубінштейн, Л. Музика, О.І. Кульчицька, В.О. Моляко, В.В. Рибалка).

Узагальнюючи трактування здібностей, це індивідуально-психологічні властивості особистості, що забезпечують можливість вдалого виконання діяльності.

Щодо проблеми адаптації до умов навчання в вищому закладі освіти нею займалися В.А. Абрамов, Д.С. Лебедев, Ю.А. Александровский, Е.В. Андрущенко, В.Л. Гавенко, Ф.Б. Березін, В.В. Лагерев, А.В. Петровский, А.В. Фурман, А.А. Налчаджян, П.С. Кузнецов, І.М. Медведева. Загальноприйнято, що адаптація – це одна із дефініцій сучасної психології, сутнісний зміст якої відображає постійний процес і результат активного пристосування індивіда до плинних умов соціуму, а відтак характеризує і психосоціальний розвиток, зростання духовної досконалості людини.

Адаптація до умов ВЗО є не метою, а лише інструментом для реалізації головної задачі – становлення професіонала і та зрілої особистості майбутнього фахівця.

Від того яка тривалість і затратність ресурсів необхідно на пристосувальний процес, залежить успішність становлення майбутнього фахівця, формування його компетенцій, зокрема знань, умінь та навичок, гармонійний розвиток, тобто становлення студента не тільки як професіонала, а й конгруентності особистості, готової до самовизначення, самостійного життя, успішної самореалізації свого потенціалу.

Тому усе вищесказане обумовило вибір теми дипломної роботи у наступному формулюванні «Творчі здібності випускників шкіл як передумова успішної адаптації до навчання у ВЗО».

Об’єкт дослідження: психологічні передумови успішної адаптації до постійно змінних умов життєдіяльності.

Предмет дослідження: творчі здібності випускників шкіл як інструмент успішної адаптації до специфіки навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти та вдалого професійного становлення.

Мета дослідження: дослідити вплив творчих здібностей випускників шкіл на процес пристосування до навчання у виші.

Завдання дослідження:

- 1) провести теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження;
- 2) виокремити творчі здібності як вид індивідуально-психологічних властивостей особистості та визначити їхні ключові характеристики;
- 3) реалізувати дослідницьку програму психодіагностичного вивчення впливу творчих здібностей на адаптаційні процеси у виші;
- 4) розробити розвивальну програму активізації творчих здібностей студентів;
- 5) запропонувати тренінг розвитку творчого потенціалу особисті старшого юнацького віку.

Методи дослідження:

– теоретичні: аналіз та синтез психолого-педагогічної літератури з проблем адаптації та творчих здібностей; порівняння, класифікація і узагальнення отриманих даних; дедуктивний метод;

– емпіричні: наукове спостереження, метод опитування, констатувальний експеримент, тести, опитувальники, узагальнення незалежних характеристик;

– кількісної і якісної обробки результатів дослідження;

– інтерпретаційний метод.

Теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні зв'язку творчих здібностей особистості та успішного адаптаційного процесу до умов ВЗО.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що основні положення магістерської роботи та результати психодіагностичного дослідження можуть бути використані у роботі практичного психолога середньоосвітніх шкіл, ВЗО, педагогів та директорів шкіл з метою оптимізації навчально-виховного процесу з акцентом на розвиток творчого потенціалу молоді.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалася теоретичною обґрунтованістю вихідних положень з проблем здібностей та адаптації; використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету, меті та завданням; репрезентативністю вибірки досліджуваних.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи відображено у публікації Періг І.М. Творчі здібності випускників шкіл як передумова успішної адаптації до навчання у ВЗО / І.М. Періг, І.С. Грицюк // Актуальні задачі сучасних технологій : зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. Молодих учених та студентів, (Тернопіль, 25–26 листоп. 2020.) / М-во освіти і науки України, Терн. націон. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін]. – Тернопіль : ТНТУ, 2020. – С. 188-189.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел у кількості 60 джерел та 4 додатків. Робота містить 4 таблиць та 4 рисунків. Основний зміст магістерської роботи викладено на 80 сторінках.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ

1.1. Огляд психологічних концепцій у розумінні здібностей як психічних властивостей особистості

Тема здібностей є проблематикою психолого-педагогічних дисциплін і актуальна з погляду на оптимізацію дидактичного процесу та адаптаційних можливостей особистості [1; 4; 6; 7; 16; 24; 57].

Пропонуємо до уваги траєкторію розвитку вчення про здібності, яка дозволить встановити логіку розвитку психології здібностей.

Пропонуємо найбільш відомі визначення здібностей. Б.М.Теплов: “Під здібностями розуміють індивідуально-психологічні властивості, які свідчать про відмінності між людьми; здібностями називають не будь-які індивідуальні якості, а лише такі, які стосуються успішності виконання певної діяльності або їх сукупності ...” [54].

Н.В.Кузьмін відзначає: “Здібності – індивідуально-стійкі характеристики особистості, які стоять в специфічній чутливості до об’єкту, засобів, умов діяльності і знаходження (тобто створення) найбільш продуктивних способів отримання невідомих результатів в ній”.

Л.А.Венгер зазначав, що “Здібності – це орієнтувальні дії”.

О.М.Леонтєв писав, що “Природні здібності – це не задатки, а те, що формується на їх основі”.

С.Л. Рубінштейн стверджував: “Здібність – це складна синтетична якість особистості, яка зумовлює її придатність до діяльності. Більш або менш специфічні якості, які вимагаються для певної діяльності і через посередність її можуть сформуватися на базі тих або інших задатків. Всі спеціальні здібності людини – це різноманітні прояви, сторони загальної її здатності до засвоєння досягнень суспільної культури і її подальшого розвитку”.

В.Д.Шадріков: “Здібності – властивість функціональних систем, які забезпечують окремі психічні функції, які характеризуються індивідуальною мірою вираженості, яка виявляється в успішності і якісній подачі виконання діяльності”.

О.О.Ухтомський відзначав: “Здібності – найбільш явно виражені функціональні органи людини”.

Фахівець з психології обдарованості Натан Лейтес визначав “Здібності – це особливості психіки, які диференціюють людей один від одного за темпом виконання, за значимістю і своєрідністю остаточних результатів при відносно рівному інтелектуальному запасі досвіду, а також знань, спеціальних навичок і однакового ставленні до діяльності” [32].

Ю.Б.Гіппенрейтер описувала здібності як індивідуально-психологічні якості людини, які виражають її готовність до навчання і виконання певних видів діяльності і до їх успішного втілення. Здібності є найбільш яскравим, значущим проявом людської індивідуальності, вони характеризують її як активного суб’єкта життєдіяльності”.

Отже, аналізуючи різноманітні визначення слід відзначити спільне, а саме те, що здібності – це індивідуальні якості особистості, які дозволяють людині досягати успішних результатів у діяльності.

Виникнення психології здібностей пов’язано з ім’ям видатного англійського науковця Френсіса Гальтона. Вчений вважав, що досліджуючи параметри продуктивності елементарних психічних процесів, можна визначити рівень інтелектуальних ресурсів людини, її потенціал. Цю тезу пізніше було заперечено результатами емпіричних досліджень: зв’язок між творчим потенціалом, інтелектом та простими пізнавальними здібностями є значно складнішим, ніж здавалося в часи Гальтона.

Внесок Гальтона полягає в тому, що розпочаті для вивчення ним проблеми та ідеї були розвинуті його послідовниками і дали поштовх до подальших досліджень.

Проте у вітчизняних науковців визрівали плідні ідеї, які були втілені в теорії та концепції творчості. Тому, проблема здібностей в колишньому Радянському Союзі вивчена достатньо глибоко.

Проблема обдарованості у вітчизняних дослідженнях розроблялась як психологія здібностей, що досить повно було відображено в роботі Б.М.Теплова “Способности и одаренность”. Відомий науковець зазначав, що при трактуванні основних категорій вчення про обдарованість найбільш зручно виходити з поняття про здібність. Науковець виділяє три ознаки здібностей, кими описує їхню сутність:

- 1) здібності – це індивідуально-психологічні якості, які відрізняють одну людину від іншої;
- 2) здібностями іменують не будь-які індивідуальні якості, а лише такі, які мають стосунок до успішності конкретної діяльності або багатьох її видів;
- 3) категорія здібностей не зводяться до тих знань, умінь і навичок, які вже наявні у даної людини [54].

Приклади засвідчують, що в житті під здібностями розуміють такі індивідуальні та своєрідні особливості, які не зводяться до наявного досвіду, способів поведіння, зокрема знань, вмінь та навичок, а які характеризують процесуальність діяльності, а саме легкість і швидкість набуття знань і навиків.

„Здібності, – пише Г.С. Костюк, – це актуалізовані в тому чи іншому векторі і в певній мірі анатомо-фізіологічні якості, тобто задатки людини. В ході індивідуальної траєкторії розвитку людини її задатки розвиваються до конкретних здібностей задля виконання певних видів діяльності. В здібностях особисте, біологічне злите з соціальним, його можна виділити тільки мисленнєво, аналізуючи процес становлення здібностей у його конкретних соціальних умовах, індивідуальну історію їх розвитку”.

“Однак не окремі здібності як такі безпосередньо визначають ймовірність ефективного виконання будь-якої діяльності, а лише те поєднання таких здібностей, яке притаманне даній особистості”.

Б.М.Теплов, таким чином, підходить до визначення обдарованості. Остання – “... це якісно своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення великого або малого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності”.

Потрібно віддати належне радянській психології, пов’язаної з іменами Б.М.Теплова, О.М.Леонтьєва і С.Л.Рубінштейна, адже намітилось розуміння того, що обдарованість є дещо більше, ніж сума здібностей, але воно не було ні пропрацьовано послідовно концептуально, ні забезпечено методично. Розведення творчості і високого рівня розвитку інтелекту концептуально у вітчизняній психології ми зустрічаємо у Я.О.Пономарьова (1964).

У вітчизняній психології найбільш цілісна концепція творчості як психічного процесу була запропонована Я.О.Пономарьовим []. Він запропонував структурно-рівневий підхід основного компоненту психологічного механізму творчості. Платформою успіху вирішення креативних задач, за Пономарьовим, є “здатність думати в умі” (ЗДУ), яка визначається високим рівнем розвитку внутрішнього плану дій (ВПД). Ця можливість, можливо, є змістовно структурною альтернативою поняття загальні здібності, “генерального інтелекту” [46].

Формування і розвиток здібностей відбувається лише в діяльності.

Важливу ідею висловив В.Д.Шадріков, який вказував, що здібності не формуються із задатків; такі категорії, як здібності і задатки є характеристиками: перші – властивостями функціональних систем (психіки), другі – властивостями складових цих систем. Вивчаючи проблеми генезису бази задатків, бо розвиватимуться функціональні системи, а задатки разом із середовищем мають керувати цим процесом.

Кожна здібність має свою структуру, в ній розрізняють провідні і допоміжні фактори та властивості. Наприклад, значущими властивостями літературних здібностей вважають: якості творчої уяви і мислення, яскраві, наочно-образна пам’ять, відчуття вербальної мови, розвиток естетичних почуттів.

В кожній людині може бути провідна якась здібність, хоча може зустрічатися і їх комплекс.

В науковій літературі виділено декілька типологій здібностей. До уваги пропонуємо одну з них. Здібності поділяють на:

1) природні (або звичайні) здібності, саме вони є біологічно зумовлені, в їх основі – вроджені задатки, які формуються на їх основі за наявності простого життєвого досвіду через механізми соціального навчання на зразок умовно-рефлекторних зв'язків;

2) специфічні індивідні здібності, які мають соціально-історичне походження та які забезпечують функціонування життя і розвиток в соціальному оточенні.

Специфічні людські здібності поділяються ще на:

а) загальні здібності, які обумовлюють успіхи людини в найрізноманітніших видах активності (розумові якості, розвинуті пам'ять і мова, справність рухів рук і т.д.), і спеціальні, які впливають на успіхи людини в деяких видах діяльності і спілкування, в яких потрібні особливі задатки та їх розвиток (математичні, просторові здібності, технічні, літературні, лінгвістичні, творчі, спортивні і т.д.);

б) теоретичні здібності, які визначають нахил людини до абстрактно-логічного мислення, і практичні, які знаходяться в основі нахилу до конкретно-практичних дій. Комплекс цих здібностей властивий лише для талановитих та обдарованих людей;

в) навчальні здібності, які обумовлюють успішність дидактичного впливу, засвоєння людиною нових знань, практичних умінь, необхідних навичок, формування істотних якостей особистості, і творчі здібності, пов'язані з ефективністю в створенні цінностей, витворів матеріальної і духовної культури, креативних ідей, відкриттів, винаходів. Найвища рівень творчих проявів іменується геніальністю, а найвища ступінь здібностей особистості в певній діяльності (спілкуванні) – талантом;

г) здібності до комунікації, взаємодії з людьми і предметно-діяльнісні здібності, пов'язані із взаємодією людей з певними системами: знаковою інформацією, природою, технікою, художніми образами і т.д.

Доречно розглянути співвідношення понять “загальні та спеціальні здібності”, яке на думку деяких науковців є неоднозначним. Великі заслуги належать у розробці цього питання Б.М.Теплову і В.Д.Шадрікову. Перший зазначав, що загальні здібності, до яких перш за все відносяться властивості інтелекту, виступають “всередині” спеціальних здібностей і безумовно пов'язані з ними. Разом з тим було зазначено, що спеціальні здібності суттєво залежать від ментальних (інтелектуальних) структур і інших якостей особистості. Всередині певних спеціальних здібностей простежується загальна обдарованість індивідуальності, поєднана з більш загальними умовами значущих та домінуючих форм людської активності. В.Д. Шадріков стверджував, що індивідуальність від природи обдарована загальними здібностями. Біологія, анатомія, фізіологія не могла дозволити собі розкоші закладати спеціальні здібності для кожного виду активності. Будь-яка діяльність відбувається на основі загальних здібностей, які удосконалюються в цій діяльності. Визначальним моментом, який не був достойно врахований, є оперативний характер генезису здібностей, який описується тонким пристосуванням якостей особистості до вимог діяльності. В.Д.Шадріков писав, що спеціальні здібності – це загальні здібності, які набули рис оперативності під впливом вимог діяльності.

1.2. Означення творчих здібностей

Щоб розібратися у всьому спектрі точок зору на творчі здібності необхідно проаналізувати різноманітні психологічні концепції та погляди [7; 22; 32; 35; 54].

Стосовно розуміння творчих здібностей та обдарованості цінними є положення гуманістичної психології про сутність особистості та активізацію особистісного потенціалу (К.Роджерс, А.Маслоу), зарубіжні та українські

концептуальні положення розвитку здібностей, творчості, обдарованості (Дж.Гордон, Ф.Осборн, Дж. Гілфорд, Е.Торренс, С.Меднік, А.М.Матюшкін, Б.М.Тєплов, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, В.А. Роменець, І.П. Волков, П.М. Якобсон, Н.С.Лейтес, В.О.Моляко, В.В.Рибалка, Ю.Л.Трофімов, Г.О.Балл, І.А.Зязюн, В. Моргун, О.І.Кульчицька, Р.О.Семенова).

Слід зазначити надзвичайно тісний зв'язок між поняттями творчі здібності, креативність, обдарованість, талановитість. Відомо, що до цього часу немає достатньо жорсткої диференціації згаданих понять та позначуваних ними явищ, що очевидно, пояснюється їх тісним, органічним взаємозв'язком. Як зазначав С.Л. Рубінштейн, ці споріднені явища відрізняються між собою переважно мірою вираженості та прояву якості, а деякі з них – своїм, так би мовити, “походженням”.

В середині ХХ століття розгорнулись дослідження за кордоном з психології талановитих і обдарованих, очолені Інститутом вивчення особистості, організованим в 1949 році при університеті Південної Каліфорнії. В даному закладі працювала група вчених – Дж.Гілфорд, Е.Торренс, Ф.Барон, К.Тейлор і ін. [].

В дослідженнях відомого американського психолога Дж.Гілфорда власне народжується така галузь як психологія здібностей. Вчений увів в наукове користування поняття «креативність» яке пояснював як творчі здібності, і наділяв їх наступними шістьма якостями: 1) здатністю до схоплення проблем, їх розпізнавання; 2) схильності до генерування великої кількості ідей; 3) гнучкістю – спроможністю продукувати найрізноманітніші думки; 4) оригінальністю – здатністю відповідати на фактори впливу нестандартним чином; 5) схильністю вдосконалювати сприйманий (або маніпульований) об'єкт, додаючи нові характеристики та деталі; 6) здатністю розв'язувати проблеми шляхом застосування конструктивних аналітико-синтетичних операцій [34].

Гілфорд вважав, що стрижнем креативності є дивергентний тип обмірковування, який пов'язаний з генеруванням, продукуванням різних рішень проблемної ситуації на основі чітких вихідних даних.

Подальшим розвитком вчення Гілфорда є емпіричні дослідження Е.Торренса, який був автором тестів, які створював в процесі навчально-методичної роботи з метою розвитку творчих здібностей дітей. Під креативністю Е.Торренс вважав здатність до чіткої критики, загостреного сприйняття недоліків, пропусків в знаннях, дисгармонії і т.п. В метафоричній формі науковець визначає креативність наступним чином: це “копати глибоко, дивитись в обоє, відвачути запахи, дивитись наскрізь, сміливо і з цікавістю в завтрашній день, слухати кішку, співати у власному ключі...”.

Науковці дослідили, що діти, схильні до високих досягнень, можуть і не демонструвати їх одразу, але мати потенції до них в будь-якій із наступних областей (в одній або в поєднанні): загальні інтелектуальні здібності; конкретні академічні здібності; творче, або продуктивне, мислення; лідерські здібності; художні і виконавчі мистецтва; психомоторні здібності.

Значну частину досліджень в напрямі творчості складають роботи з вивчення креативності в руслі самоактуалізації [5]. На думку авторів гуманістичного підходу в психології, креативність є однією із найважливіших якостей самоактуалізації. За Абрахамом Маслоу, в самоактуалізації індивідуальність демонструє інтегрованість і долає відособленість. Завдяки проявам самоактуалізації особистість стає щирою, відкритою до нового досвіду, гармонійною, конгруентною і спонтанною, гумористичною, трансцендентною і піднесеною від первинних потреб. Завдяки процесам самоактуалізації людина відкриває для себе резерви, близькі до істинності її буття.

На сучасному етапі суспільного розвитку науковці достеменно визнали погляди А. Маслоу, які стали платформою у підходах до розвитку особистості у навчально-виховному процесі.

Однією із найбільш відомих концепцій творчості в світовій психології є теорія трьох кілець Дж.Рензуллі. У даній теоретичній концепції обдарованість вивчається як “взаємодія трьох структур людських якостей”: 1) інтелектуальні здібності, які досягають хоча би середнього рівня, зокрема загальні здібності (вербальні, цифрові, абстрактно-логічні, просторові і т.д.) і спеціальні здібності (ресурси засвоєння знань і навичок в чітко визначених предметних галузях – хімії, біології, фізиці, астрономії, математиці, балеті і т.д.); 2) креативність (гнучкість і нестандартність мислення, сприйнятливність до всього нового, готовність до творчих рішень і т.п.); 3) висока мотиваційна налаштованість до вирішення задачі (високий рівень інтересу, дослідницького духу, ентузіазму, наполегливості і терпіння у вирішенні тих чи інших проблем, ергічність, витривалість в роботі і т.д.). Творчий потенціал, інтелектуальна здатність – це говорячи умовно, це “зона пересікання” трьох зазначених компонентів [34].

В даній теорії автор виділяє значущим фактором мотивацію не як зовнішній фактор і необхідну складову, а як стрижневе утворення обдарованості єдності із здібностями і творчим підходом до справи. Необхідно віддати належне пильності Рензуллі, але, на жаль, обдарованість виступає в нього не як інтегральне утворення, а як результат складання компонентів.

Звернемося до наукових доробок фахівців вітчизняної психології з даної проблематики. На шляху розвитку психології обдарованості були певні перешкоди, що було гальмом у поглибленні відомостей з даної тематики. Так, в 1936 році була прийнята партійна постанова, яка забороняла виконання наукових досліджень і практичну допомогу розвитку обдарованих і талановитих дітей. Ці проблеми були пов’язані з пануючою командно-адміністративною системою, яка вимагала “зрівнялівки” серед всіх людей і не визнавала індивідуальних проявів. Ситуація, яка склалася у колишньому Радянському Союзі стосовно обмеження наукових досліджень творчості також пояснювалася соціальною несправедливістю та некоректністю допомоги творчо обдарованим дітям. Натомість були проголошені заклики про допомогу розумово-відсталим дітям. Цей факт негативно вплинув не лише на розвиток

теорії і практики по обдарованості, а й на відношення до талановитих дітей, що призвело до втрати багатьох талантів.

З креативністю Яків Пономарьовасоціює дві особистісні характеристики, а саме: інтенсивність дослідницької мотивації і сприйнятливість до побічних впливів, які виникають на мислительному шляху [46].

За Пономарьовим, творчий продукт виникає як опосередкований результат мисленнєвої діяльності, спрямований на вирішення життєвих чи професійних проблемних ситуацій або завдань (як побічний продукт конвергентного мислення за визначенням Гілфорда), а креативна індивідуальність характеризується мотиваційною готовністю та напруженістю у вигляді яскраво вираженої пошукової домінанти високої інтенсивності та особливою сенситивністю, підвищеною чутливістю до побічних продуктів власної інтелектуальної активності.

Так, точка зору Р.Стернберга на роль компетентності, знань в креативності полягає в тому, що надто низька, так і надто висока компетентність в проблемі заважає креативному процесу. Висока обізнаність, ерудованість не дозволяє відірватися за рамки наявних стереотипів, тому графічне зображення або крива залежності креативності від професіоналізму та ерудованості виглядає як U-інвертована крива.

Зв'язок творчих здібностей з особистісними складовими, зокрема мотиваційними, прослідковується в роботах О.М.Матюшкіна, Н.С.Лейтеса, Д.Б.Богоявленської, В.О.Моляко, В.В.Рибалки, О.Л.Музики.

Дослідження творчих здібностей як інтелектуально-мотиваційної ініціативності проводила російська дослідниця Діана Богоявленська. Учена зазначає, що об'єктивною одиницею при дослідженні творчості може бути та якість, яка стосується пізнавальних і мотиваційних складових творчої особистості в їх єдності. В ролі такої "одиниці вивчення" творчого потенціалу індивідуальності, дослідниця пропонує аналізувати інтелектуальну активність» [7].

Інтелектуальна активність поєднує раціональні (розумові здібності) і не раціональні (особистісні, мотиваційні) складові розумової активності, але не зводиться ні до перших, ні до других. Інтелектуальні здібності складають основу ментальної активності, але проявляються в ній не безпосередньо, а лише маючи стосунок до мотиваційної підструктури особистості.

Іншими словами, творчість – зумовлена інтелектом якість, який через мотиваційну компоненту, яка або гальмує, або активізує її прояв.

Важливі наукові розвідки у галузі психології таланту та обдарованості – це дослідження, започатковані в лабораторії психології здібностей Інституту психології російської академії наук під керівництвом Володимира Дружиніна.

Російські науковці (Д.Б.Богоявленська, А.Н.Воронін, С.В.Сафонцева, І.Г.Тріфонова, Д.В.Ушаков, М.О.Холодна, В.Д.Шадріков та ін.) розробили концепцію обдарованості, в якій зазначають, що обдарованість – це інтегративна якість психіки, яка має розвиток впродовж усього життя та передбачає можливість досягнення особистістю високих та незвичайних постатями [43, с. 5].

Серед російських науковців плідні ідеї пропонує О.Л.Яковлева, яка пов'язує проблему творчості з людською унікальністю, неповторністю, індивідуальністю. Вона вказує, що творчість пропонує нове бачення, нове вирішення, новий підхід, тобто готовність до відмови від звичних схем і стереотипів поведінки, сприймання і мислення – готовність до самозміни. Людська індивідуальність завжди неповторна, а як наслідок, прояв в світі кожної людської індивідуальності – це прояв чогось нового; реалізація цієї неповторності, унікальності – це і є творчий акт. Якщо вище сказане не брати до уваги, значить заперечувати те, що всі ми індивідуальності.

Вчена вважає, що, сприяючи прояву людини власної індивідуальності, ми сприяємо прояву її творчості.

Встановлено, що дифініція “креативність” в контексті психологічного трактування набуло значення лише на початку 50-х років ХХ століття.

Концепція креативності як універсальної когнітивної творчої здібності набула поширення після виходу в світ наукових праць Дж.Гілфорда, Е.Торренса.

Останнім часом, як відзначала О.І.Кульчицька, креативність пояснюють як здібність, яка реалізовується у здатності творити незвичні і нестандартні ідеї, порушувати у мисленні стандартні та традиційні схеми, швидко вирішувати проблемні питання і ситуації. Креативність включає певне поєднання мислительних процесів і властивостей особистості [5, 167].

Таким чином, аналіз попередніх підходів вітчизняних і російських науковців свідчить, що творчі здібності ґрунтуються на сукупності ознак чи елементів психічної діяльності та особистісних характеристик, що входять до структури особистості, які дають можливість досягнення успіху в різних галузях діяльності.

Психологія творчості як нова парадигма дослідження діяльності на сучасному етапі плідно розвивається на Україні завдяки працям таких видатних науковців, як: В.О.Моляко, М.М.Гнатко, В.Г.Балл, О.Л.Музика, В.В.Рибалка, В.Ф.Моргун, А.Б.Коваленко, Р.О.Семенова, О.І.Кульчицька та ін.

Слід детально вивчити підхід до розуміння обдарованості провідного українського науковця академіка В.О.Моляко. Дослідник відзначає, що психологія творчості – це нова парадигма, приклад наукового дослідження конструктивної діяльності особистості. Тривала титанічна праця з проблем творчості дала змогу В.О.Моляко зробити висновок, що за умов зростання доцільності розв'язувати мега складні та нові задачі сучасній людині, а тим більше особистості завтрашнього дня, вже не просто рекомендовано, а обов'язково потрібно володіти творчими вміннями, різними стратегіями і тактиками як сучасним інструментарієм результативної діяльності.

1.3. Роль творчих здібностей старшокласників в процесі адаптації

Сучасне життя засвідчує, що в складних реаліях, що постійно видозмінюються, найуспішніше адаптується, організується, приймає рішення,

досягає результатів людина здібна, гнучка, винахідлива, здатна до генерування і застосування нових ідей та інсайтів, нових стратегій, нових рішень. Творчість ґрунтується на розвинених таких якостях як мислення, уява, інтелект і є його особистісним утворенням.

Початок навчання у вищій школі (ВШ) є для студента нестандартною ситуацією, і водночас вкрай непередбачуваною та, відповідно, загрозливою. Це обумовлено недостатньою орієнтацією вчорашнього школяра в соціальному вимірі нового спілкування, нової для нього організації навчального процесу.

Процес адаптації багатогранний, він зачіпає всі рівні спілкування, статус, навіть людський організм: від молекулярної до психологічної регуляції діяльності.

Від часових факторів, енергетичних витрат на процес адаптації залежить успішність пристосування до умов вузу, формування нових понять, засвоєння професійних знань, вмінь та навичок, подальша професійна дорога, становлення студента не лише як професіонала, а й автентичної особистості, готової до самостійного вибору, до незалежного від когось життя, успішної самореалізації свого потенціалу.

Хазратова Н.В. також стверджувала, що успішна адаптація надає значні ресурси апробувати свій потенціал в умовах навчання у вищій школі та отримати потенційні можливості для майбутньої соціальної ефективності.

Адаптація до умов вузу є не суто метою, а лише засобом для реалізації головної задачі – формування професійних і особистісних рис майбутнього спеціаліста.

Зміст адаптаційного періоду у вузі заключається в тому, щоб зробити цей природний процес більш інтенсивним, безболісним і плідним для студента і викладача. Досвід, здобутий Научитель Е.І. приводить до думки, про необхідність організації перехідного адаптаційного періоду розвитку особистості на початковому етапі її входження в ритм життя вищої школи.

Сумно константувати, що творчість і активна самоорганізація не є характерними для більшості студентів вищих навчальних закладів, в зв'язку з

чим актуальні для нас слова А.Маслоу:”Як же слід підходити до навчання інженерів? Відповідь очевидна: ми повинні навчити людей бути креативними, саме в тому смислі слова, щоб вони були готові прийняти нове, вміли імпровізувати. Вони повинні не боятися перемін, вміти зберігати спокій в бурхливому потоці нового і по-можливості вітати все нове”. Справді креативність виступає як вищий рівень інтелектуальної активності мислення і ознака творчої особистості. На жаль, в технічній освіті прагматичне, раціональне знання, однокритеріальна постановка проблем, параметричний метод опису об'єктів відтісняє світ духовних пошуків людини.

Особистісний розвиток студента у вузі – це, звичайно ж, розвиток інтелекту, але і обов'язково психологічна готовність до автономності, самостійності, становлення позитивного відношення до світу і прийняття оточуючих, формування впевненості в собі і самоприйняття, мотивації самоактуалізації, самореалізації і самовдосконалення. Тому вища професійна школа як соціальний інститут повинна готувати юнаків і дівчат не тільки до професійної діяльності, а до життя взагалі.

Серед робіт, написаних по проблемі адаптації студентів до навчання у вузах виділені наступні. Так О.В. Іванова Олена вивчає соціально-психологічне пристосування курсантів у закладі вищої освіти МВС як етап професійного становлення майбутніх фахівців пенітенціарної сфери. О.І. Борисенко досліджував психологічну адаптацію слухачів підготовчого факультету медичного закладу освіти, а саме іноземців.

Ламаш І.В. досліджувала особистісні властивості студентів фізичної культури, які ускладнюють їх психологічну адаптацію. Скрипко Л.В. вивчала соціально-психологічні фактори адаптації майбутніх практичних психологів. Назаров О.О. розглядав динаміку первинної психологічного пристосування до навчальних умов та служби в освітніх закладах МВС України. Землякова Т. В. вивчала емоційний фактор в процесі адаптації. Ракитянська С.С. досліджувала стресостійкість та рівень невротизації у студентів першокурсників. Дуже активно і комплексно займалася вивченням адаптації студентів до умов ВНЗ

Хазратова Н.В., акцентувала увагу на включенні студента до соціально-психологічного простору ВНЗ, визначила типи особистісних проблем та запропоноувала ряд заходів щодо консультативної роботи з студентами.

Хазратова Н.В. опублікувала дієвий тренінг адаптації першокурсників до умов навчання у вищому закладі освіти (включення до соціально-психологічного простору організації). Резнік Г.І. описує психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників. Григорчук Л.І. займалася питаннями формування готовності слухачів факультету довузівської підготовки до навчання у вищому технічному виші. З-поміж російських праць знаходимо наукові розвідки Гапонової С.А. стосовно адаптаційних можливостей студентів, Анякиної І.В. наукових розробок дидактичних особливостей контролю навчальної встигаючості в період адаптації, Ершової Н.Г. стосовно педагогічних умов активізації процесу студентів першого курсу.

Аналізуючи зарубіжні та вітчизняні коцепції адаптації у контексті психологічної науки, можна сказати, що немає єдиного трактування даного феномену [7; 36; 57]. А це в свою чергу пояснюється його складністю і багатогранністю.

Ось наводимо приклади змістового наповнення категорії “адаптація особистості” :

1) перша фаза становлення індивіда, який вступає у відносно стабільну соціальну спільність (А.В.Петровський);

2) фазою активного засвоєння прийнятих соціумом норм та оволодіння відповідними формами спілкування і діяльності (Н.І.Шевандрін);

3) компонентом дієвого ставлення суб'єкта до світу, складовою осмислення і розв'язання переважно репродуктивних задач і проблем шляхом соціально-прийнятих чи ситуативно можливих способів поведінки (А.В.Фурман);

4) результат діяльності цілісної саморегулюючої системи, яка є ієрархічною організацією адаптаційних процесів (Ю.Н. Александровський);

5) функцією розвитку особистості (П.С.Кузнецов) тощо.

б) Згідно концепції Ж.Піаже, адаптація розглядається як конвергенція протилежно спрямованих процесів: акомодатії і асиміляції. Перший процес це по суті адаптація, використовуючи друге поняття в більш поширеному, значенні застосовується з метою забезпечення модифікації функціонування організму або дій особистості у відповідності з впливами середовища. Другий ж процес змінює наявні складові цього середовища, змінюючи їх згідно структурі організму або включаючи в схему поведінки суб'єкта. Зазначені процеси тісно пов'язані між собою і опосередковують один одного (що не виключає в кожному конкретному випадку провідної ролі якогось з них). "Власне так – писав Піаже, – як не має асиміляції без акомодатії, так не має і власне акомодатії без асиміляції".

7) Слід звернути увагу на позицію Е.Фромма, який вказував, що висока пристосованість почасти досягається лише шляхом відмови власної індивідуальності, а відтак утрати своєї самості. Іншими словами, адаптація особи до соціуму – це завжди компроміс між її внутрішніми потребами і зовнішніми вимогами довкілля.

8) А.А.Налчаджян характеризує соціально-психологічну адаптованість як певний стан інтеракцій особистості і групи, коли вона без довгих зовнішніх і внутрішніх суперечностей продуктивно здійснює свою основну діяльність, задовільняє особисті основні соціальні потреби, комплексно виконує рольові очікування, які передбачає еталонна група, переживає стан самореалізації і вільного самовираження власних креативних здібностей” [36].

Аналізуючи вище подані трактування, нам імпонує наступне визначення – адаптація – це безумовно постійний процес і результат взаємної активності суб'єкта і об'єкта.

Для більш глибокого розуміння проблеми важливо розглянути співвідношення понять соціально-психологічної адаптації і дезадаптації.

Якщо перше поняття відображає явища включеності інтеракції і об'єднання з спільнотою і самовизначення з нею, то соціально-психологічна адаптація особистості полягає в належній реалізації внутрішніх резервів

людини її персонального потенціалу в соціально-значущій діяльності, в схильностях, поводячи себе як особистість, взаємодіяти з реальним соціумом в конкретних умовах функціонування, то друге поняття розглядається більшістю авторів (Б.Н.Алмазов, С.Раттер, С.А.Белічева, Т.Г.Дічев) як процес втрати провної рівноваги особистості і середовища, як перешкода пристосування індивіда в силу дії різних причин; як порушення спричинене "невідповідністю біологічних потреб особистості рамковим вимогам соціального середовища; як неспроможність особистості адаптуватися до власних емоцій, потреб, передивань і вимог".

В процесі соціально-психологічної адаптації змінюється і внутрішній світ людини: з'являються нові уявлення, знання про діяльність, якою вона займається, в результаті чого відбувається самокорекція і самовизначення особистості. Зазнає змін і самооцінка особистості, яка пов'язана з новою діяльністю суб'єкта, її цілями і задачами, труднощами і вимогами; рівень домагань, образ "Я", рефлексія, "Я-концепція", оцінка себе в порівнянні з іншими. Виходячи з даних підстав, відбувається зміна установки на самоствердження, індивід набуває необхідні знання, вміння і навички. Все це і визначає сутність його соціально-психологічної адаптації до соціуму, успішність її протікання.

Слід відмітити, що говорячи про адаптацію, ми визначаємо її як багаторівневий, функціонально детермінований процес із зазначенням таких складових: фізіологічних, особистісно-орієнтованих і соціальних компонентів (Лебедев Д.С., Абрамов В.А., Андрущенко Е.В., Гавенко В.Л., Александровский Ю.А).

В.Г.Асеев вважає, що неправомірно ставити питання про провідну або другорядну роль того або іншого компонента адаптації, так як всі аспекти адаптації тісно взаємозв'язані між собою, забезпечуючи єдиний, комплексний процес "стику" особистості і середовища.

З позицій Ф.Б. Березіна, у людини визначальну роль відіграє психічна адаптація, яка власне здійснює вплив на адаптаційні резерви, які активізуються

на інших рівнях. Реалізація процесу психічного пристосування забезпечується складною багаторівневою функціональною структурою, на різних рівнях якої регуляція здійснюється здебільшого психологічними (соціально-психологічними, психічними) або фізіологічними механізмами. В цілому у системі психічної адаптації ним передбачається три основних підсистеми: власне психічна, соціально-психологічна і психофізіологічна. При цьому завданнями психічної адаптації є підтримка психічного благополуччя і збереження психічного здоров'я, соціально-психологічної – створення адекватної мікросоціальної інтеракції, психофізіологічної адаптації – вдале формування психофізіологічних поєднань і збереження фізичного здоров'я. Дослідження складових психічної адаптації тому передбачає комплексний підхід, а також оцінку відповідно до наявного психічного стану, особливостей взаємодії на мікросоціальному рівні, церебральної активності і вегетативного регулювання.

Основною задачею процесу адаптації є підтримка стану гомеостазу. В психології уявлення про те, що кожна система прагне до збереження своєї стабільності, було перенесено також на взаємодію людини з оточенням. Це характерно для концепції Ж.Піаже і К.Левіна.

Порушення балансу рівноваги в цій системі може виникнути в наступних випадках: при різкій зміні умов середовища, коли механізми адаптації можуть виявитися неефективними; при суттєвій зміні потреб і цілей індивіда (навіть у відносно стабільному середовищі); при значному зменшенні фізичних або психічних ресурсів особистості.

По визначенню В.І.Медведева, “адаптація – це цілеспрямована системна реакція організму, яка забезпечує можливість всіх видів соціальної діяльності і життєдіяльності при впливі факторів, інтенсивність і екстенсивність яких веде до порушення гомеостатичного балансу”. Ця реакція може мати різну силу та інтенсивність.

В даний час більшість дослідників характеризують здоров'я через різні стани адаптаційних процесів, які відображають різні ступені адаптації тієї чи іншої системи організму.

Ряд авторів (Р.М.Баєвський, О.І.Сукманський, В.Л.Гавенко, С.Б.Семічов) вказували на існування перехідного стану між здоров'ям і хворобою – передхвороби, “психічної дезадаптації”.

Згідно концепції Ж.Піаже, визначальну роль в соціальній поведінці відіграють для особистостей середнього рівня процеси акомодатії, а для особистостей вищого рівня – процеси асиміляції. Саме на цьому рівні ми, згідно Лазурському, «завжди зустрічаємося з більш або менш яскраво вираженим процесом творчості, в якій області вона би не проявлялась...».

Прочитуємо редакторську примітку М.Я.Басова і В.Н.Мясіщева до книги А.Ф.Лазурського: «Творчість і активність особистостей вищого рівня, які інколи перебудовують життя заново, лише при погляді на них як на самоволодіючі, ізольовані від всього іншого явища, здаються як би стоячими над життям, над середовищем, об'єктивно ж вони в повній мірі визначаються всією сукупністю оточуючих життєвих умов... Особистість середнього рівня не може підчас ні зрозуміти, ні пристосуватися до нових вимог життя, що назріли».

Але якщо мати на увазі не вузький світ, а широкий, якщо розглядати оточуючу дійсність не в статиці, а в динаміці, враховувати тенденції її розвитку, то зовсім не для оббивателів, а саме для особистостей вищого рівня виявляється найвищою ступінь відповідності цьому широкому світу. Їх перетворююча (асиміляційна) активність може бути пояснена і як пристосування до середовища (акомодатія), якщо розширити просторово часові межі прийнятою ним до уваги середовища. перед нами розкривається тут ще один аспект діалектичної взаємодії двох напрямків адаптації.

Про залежність середовища від індивіда можна говорити, по-перше, в об'єктивному значенні, важливим вектором активності суб'єкта є знаходження ним певного оточення чи середовища, які б позитивно узгоджувалися з його

індивідуальними властивостями. Разом з цим суб'єкт, реалізуючи асиміляцію, змінює об'єктивні характеристики свого оточення, причому об'єм і суспільна важливість цієї перетворювальної активності в цілому збільшується по мірі розвитку його особистості.

А також, можна розглядати залежність середовища від особистості в суб'єктивному значенні, цікавлячись тим, як індивід сприймає середовище і взаємодіє з ним. Формат середовища, яке розглядають по відношенню до суб'єкта, визначають співвідношенням об'єктивних властивостей оточення цього суб'єкта з властивою йому системою особистісних смислів, так що зміна останньої трансформує психологічне середовище не в меншій ступені, ніж зміна об'єктивних характеристик оточення.

Чим вищий рівень особистісного розвитку суб'єкта, тим в більшій мірі середовище, на яке він фактично орієнтується в своїй поведінці, виходить за рамки його безпосереднього оточення. При цьому вона розширюється «не тільки територіально, але і у часі і за змістом». Суб'єкт, «освоюючи своє родову людську сутність в формах культури ... стає культурно-історичним суб'єктом, який робить історичне минуле своїм минулим і відповідальним перед своїм майбутнім. І цією подвійною залежністю визначається його діяльність в теперішньому, його свобода і його відповідальність».

Людина, яка послідовно реалізує таку лінію поведінки навіть вкрай несприятливих, небезпечних умовах, стає здатною на героїчний вчинок, на самопожертву.

Таким чином, діяльність суб'єкта, функціонування його особистості можуть бути описані як системи адаптаційних процесів, кожен з яких розгортається в рамках певної психологічної ситуації. При цьому остання характеризується не тільки своїм об'єктивним змістом, але і тим, як вона сприймається суб'єктом. Виходячи із сказаного, ми вважаємо, що поняття «надситуативна активність» може бути корисно тільки в тому випадку, якщо враховується його умовність. Говорячи конкретно, слід розглядати вихід суб'єкта, по-перше, за рамки тієї ситуації, яку має організатор його діяльності

(вчитель, психолог-експериментатор і т.п. – ситуація для суб'єкта може від неї корінним чином відрізнятись); по-друге, за рамки тієї психологічної ситуації, в якій сам суб'єкт знаходився раніше.

Ітак, приглядаючись до механізмів розвитку особистості, ми виявляємо в них риси процесів адаптації, врівноваження. Але це таке врівноваження, яке служить передумовою творчості. Не випадковий паралелізм результатів дослідження творчого мислення і аналізу розвитку особистості.

В.О.Моляко звертає особливу увагу на вивчення адаптаційних можливостей психіки в умовах активізації творчої інтелектуальної діяльності. Прагнення створити “творчу особистість” є в наш час самим актуальним і перспективним і вимагає принципово нового підходу до її формування, оскільки творчі здібності і творча особистість проявляється головним чином, в професійній діяльності. Тому підготовка спеціалістів до професійної діяльності повинна ґрунтуватися на психологічних закономірностях, які забезпечують її пізнавальну активність і її творчий потенціал.

Отже, адаптація – це одна з категорій сучасної психології, сутнісний зміст якої відображає постійний процес і результат активної взаємодії індивіда до плінних умов соціального життя, а відтак характеризує і психосоціальний, поведінковий розвиток, зростання духовної довершеності людини.

Висновки до розділу I

Життєдіяльність кожного індивіда пов'язана із адаптаційними процесами до постійно змінних умов. Пристосування абітурієнта до умов навчання у вищому закладі освіти є обов'язковою умовою його успішності в навчально-виховному процесі, професійного та особистісного становлення.

Соціально-психологічна адаптованість – це стан взаємодії та стосунків особистості і групи, коли вона без тривалих суперечностей та конфліктів успішно виконує свою основну діяльність, задовільняє власні основні соціальні потреби, вдало виконує ті рольові очікування, які ставить перед нею референтна група, переживає стан самоствердження і вільного самовираження

своїх творчих здібностей. Іншими словами, адаптація – це постійний процес і результат зустрічної активності суб'єкта і середовища.

Успішна та швидка адаптація до непередбачуваних життєвих ситуацій вимагає від особистості творчих якостей, креативності, а саме гнукості та оригінальності мислення, генерування ідей, розвитку уяви, кмітливості, інтуїтивності тощо.

Аналізуючи наукові підходи, творчі здібності – це індивідуально-психологічні властивості особистості, в основі яких є дивергентний спосіб мислення, який забезпечує появу, генерування та реалізацію вдалих рішень проблемної ситуації на основі однозначних первинних даних.

РОЗДІЛ II.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ ЯК АДАПТАЦІЙНОГО РЕСУРСУ

2.1. Організація проведення психодіагностичного експерименту

Розмірковуючи про “модель потрібнісного майбутнього” соціуму, активність психологів чим далі зорієнтована на знаходження методів вивчення креативності, творчих здібностей людини, психодіагностику додіяльнісної обдарованості особистості. Ця проблема існує давно, чим більше розвинені суспільні процеси, тим більше світ потребує креативних особистостей, які здатні реалізувати свої задуми і управляти творчим процесом змін.

Як зауважує професор В.В.Рибалка, володіння об’єктивним методико-діагностичним інструментарієм є необхідною платформою ефективного розуміння творчої особистості й педагогічного менеджменту її розвитком [50].

В емпіричних дослідженнях Торренса і Гілфорда засвідчена висока позитивна кореляція рівня інтелектуального розвитку та рівня креативності. Встановлено, чим вищий рівень інтелекту, тим більша ймовірність, що у досліджуваного проявляються високі оцінки за тестами креативності, хоча в людей з високим IQ можуть зустрічатися і низькі рівні креативності. З’ясовано, між тим при низькому інтелекті не фіксується висока дивергентна результативність. Торренс навіть запропонував теорію інтелектуального порогу. Він вважав, що при IQ нижче 115-120 балів (середнє плюс стандартне відхилення) інтелект і креативність нероз’єднані і утворюють єдиний фактор. При IQ вище 120 творчі нахили і інтелект стають незалежними факторами.

Найбільш послідовну критику робіт Гілфорда, Торренса і їх послідовників дали М.Воллах і Н.Коган. Останні провели емпіричні дослідження інтелекту і креативності учнів 11-12 років. Вони в своїх дослідженнях змінили процедуру діагностики креативності, пропонуючи

випробуваним часу, без обмежень для вирішення задачі або для підготовки відповіді на питання. Тестування проходило у формі гри, при цьому змагання між учасниками зводилося до мінімуму, а експериментатор приймав будь-яку відповідь досліджуваного. Якщо дотримуватись цих умов, то кореляція креативності і тестового інтелекту буде наближена до нуля.

З результатів дослідження цих вчених можна зробити висновок, що співвідношення рівня процесів креативності і інтелекту впливає на особистісні якості і способи адаптації.

Коган і Воллах зазначають, що висока креативність на фоні низьких конвергентних здібностей може відігравати деструктивну роль, викликаючи як зниження навчальних результатів, так і появу внутріособистісних і міжособистісних конфліктів. Ндамірно високі результати дивергентного мислення дають підстави говорити про креативну гіперкомпенсацію (явище, коли у суб'єкта сформована несвідома готовність на оригінальність як захисна реакція на власний невисокий інтелектуальний рівень). Адже, будь-яка людська екстраординарність є результатом тривалих і багаторазово повторюючих "зустрічей" особистості з відповідною проблемною зоною. Дану позицію підтримували В.М.Дружинін, М.О.Холодна.

В нашому емпіричному дослідженні взяло участь 28 випускників шкіл 11 класу (Дунаївська ЗОШ 1-3 ступенів ім. Героя України Олександра Капіноса та ТНВК «Школа-ліцей №6 ім. Н. Яремчука») та 32 студенти 1-го курсу Тернопільського національного технічного університету різних технічних та економічних спеціальностей. У дослідженні взяло участь 37 дівчат та 26 хлопців. Вибірка скомплектована так, оскільки ми хотіли порівняти як саме творчі здібності впливають на процес адаптації до нових умов, в яких перебуває «вчорашній учень».

Для дослідження ми використали наступні дослідницькі інструменти:

- 1) Тест «Креативність» Н.Ф.Вишнякової та Р.В.Ткач (додаток А);

- 2) Методика діагностики соціально-психологічної адаптованості К.Роджерса і Р.Даймонда, яка містить основні шкали «адаптивність» і «дезадаптивність» (додаток Б);
- 3) Методика вивчення стресостійкості (додаток В);
- 4) Опитувальник професійної готовності Л.Кабардової (додаток Д).

Ми вважаємо особливо об'єктивним інструментом у дослідженні окремих компонентів творчості, здібностей старшокласників та студентів є тест "Креативність", авторами якого є Н.Ф.Вишнякова та Р.В.Ткач [14, 44-49]. За допомогою даного емпіричного інструменту досліджуються вісім якостей креативності: творче мислення, уява, оригінальність, інтуїція, емоційність, почуття гумору, допитливість, творче відношення до професії.

Означимо важливість даних властивостей для творчої особистості.

Так до мислених компонентів творчості належить дивергентне – творче і нестандартне мислення. Дивергентне мислення характеризується як „тип мислення, який відбувається в різних площинах” (Дж.Гілфорд). Даний тип мислення включає підбір шляхів розгляду проблеми, приводить до непередбачуваних висновків і показників. Творче мислення – це такий вид мислення, який стосується створення раніше невідомого продукту і новоутвореннями в когнітивній діяльності з його створення, пов'язаний з появою, генерацією багатьох рішень життєвих ситуацій на основі чітких вихідних показників [3, 29].

Допитливість – це психоемоційна якість, а також дуже висока потреба в інтелектуальній активності та новизні; проявляється в пошуковій активності нових стимулів, нових знань, у потребі цікавитися різноманітними подіями, у здатності дивуватися, невгамовній дослідницькій та творчій діяльності.

Уява – це психічний пізнавальний) процес продукування образів ситуацій, предметів, обставин шляхом схоплення нових зв'язків між уже відомими образами та відомостями. Активна уява буває творчою і створюючою. Уява, яка присутня в діяльності стосується самостійного

створення образів, які відображаються в оригінальних і цінних результатах, і є важливою стороною технічної, художньої творчості.

Інтуїція – це нові відомості, які поступають без усвідомлення способів і чинників їх отримання. Б.О. Кедров з цього приводу вказував, що „інтуїція має місце не в сфері несвідомого, а якраз навпаки, коли якимось чином, незрозумілим для нас, наша думка виринає із цієї сфери і потрапляє в сферу свідомого. В нашій свідомості вона фіксується не як явище, а як результат” [4].

Оригінальність – це спроможність народжувати нові, несподівані ідеї, які відрізняються від загальновідомих, розповсюджених, традиційних, банальних, відповідати на фактори впливу нестандартним способом.

Почуття гумору – це схильність помічати нісенітниці, невідповідності, зауважувати смішне в звичному оточенні, різноманітних життєвих ситуаціях; це вміння розсміятися. Почуття гумору дуже пов’язане із здатністю суб’єкта виявляти суперечності в навколишній дійсності.

Емоційність у креативному процесі – це однозначно реальне пристрасне переживання працездатності діяльності. Мотиваційна творчість забезпечується емоцією здатності подивування та розвиненою інтелектуальною активністю. Змістовні особливості емоційності віддзеркалюють явища і події, які мають особливу актуальність для суб’єкта. Вони тісно пов’язані із стрижневими характеристиками особистості, її моральним компонентом: світоглядом, спрямованістю мотиваційної активності, ціннісними орієнтаціями тощо.

Творче ставлення до професії – це бажання, спроможність займатися активністю через інтерес, коли вона підкріплюється не з почуття обов’язку, не бажання здобути схвалення, а насамперед – самою творчою діяльністю.

Тест «Креативність» містить 80 запитань, які об’єднані у 8 показників креативних здібностей, завдяки самооцінці які і вивчалися. Кожен показник вивчався за допомогою 10 запитань. Відповідати на одне і те ж питання слід було двічі, а саме з позиції “Я-реальний” та з позиції “Я-ідеальний”. Важливим прийомом опрацювання результатів була побудова профілю креативної особистості. Профіль передбачає намалювати три малюнки: один з реальними

проказниками, другий – з ідеальними, а третій – накладання двох попередніх профілів. Необхідно розмітити результати на відповідних секторах від 1 до 10 балів, які відповідають креативній якості. Намальовані точки потрібно з'єднати, що дає можливість зобразити психологічний профіль творчості і за допомогою наочності пояснити отримані результати.

З метою визначення резервів, творчого потенціалу, зони “найближчого розвитку” (за Л.С.Виготським) особистості необхідно поєднати ці кола, позначивши суцільною з'єднувальною прямою сторони психологічного профілю творчості з погляду “Я – ідеальний” і переривчатою – з позиції “Я – реальний”. Такі схеми результатів є наочною про співвідношення між реальним і бажаним рівнем творчості, орієнтиром для прогресивного розвитку, для побудови індивідуальної програми оптимізації творчості.

Другою діагностичною методикою є методика соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда. текст методики складають 101 запитання. Досліджуваній може відповідати в діапазоні оцінок від 0 до 6. Значення наступні: 0 – це зовсім не має стосунку до мене; 1 – це мене не стосується; 2 – мабуть, це до мене немає відношення; 3 – не знаю, чи це мене стосується; 4 – це схоже на мене, але сумніваюся; 5 – це подібно на мене; 6 – це точно про мене.

За допомогою даної методики діагностуються наступні шкали:

- «Адаптивність-дезадаптивність»,
- Самоприйняття-неприйняття себе»,
- «Домінування-підлеглість»,
- «Внутрішній контроль-зовнішній контроль»,
- «Емоційний комфорт-емоційний дискомфорт»,
- «Прийняття інших-неприйняття інших».

Оцінка діагностичних показників проводиться шляхом підрахунку «сирих» балів у відповідності з ключем.

Третя методика на стресостійкість, яка спрямована з'ясувати наскільки людина готова до діяльності, пов'язаної зі стресовими ситуаціями, і чи їй потрібно приймати якісь міри щодо розвитку даної якості. Дана методика

дозволяє виявити рівень дратівливості і здатності до самовладання. Тест містить 15 запитань, в результаті проходження якого визначається високий, середній або низький рівень протистояння стресовим факторам.

Четверта методика «Опитувальник професійної готовності» Л. Кабардової дозволяє визначити домінуючий тип професійної спрямованості респондента, а саме: поєднання «Людина-Людина», діада «Людина-Художній образ», зв'язок «Людина-Техніка», поєднання «Людина-Знакова система», зв'язок «Людина-Природа».

Вагомо те, що даний тест визначає не лише змістову здатність виконувати певну діяльність, але і визначає компоненти ставлення і бажання працювати за цією професією, окрім знань, умінь та навичок. Тому досліджуваний дає 3 відповіді на одне запитання і оцінює їх у балах (від 0 до 2).

Даючи відповіді досліджуваний ви одночасно демонструє свої вміння, досягнення (навчальні, креативні, трудові тощо), відношення до певних видів діяльності і бажання займатися в майбутньому певною активністю.

2.2. Результати дослідження творчих здібностей та адаптаційних здатностей старшокласників

Тест “Креативність” Н.Ф.Вишнякової, Р.В.Ткач, спрямований на ідентифікацію компонентів творчої особистості, визначення наступних якостей: творче мислення, уява, інтуїція, почуття гумору, емоційність, творче відношення до професії.

Найвищими (високий і середній рівні разом) показниками творчих здібностей є: допитливість (у 81%), інтуїція – також у 81%, уява – у 79%.

Це свідчить про те, що такі досліджувані мають високий дослідницький інтерес, їх цікавить нова інформація, здійснюють пошук відповідей на незнайомі теми, запитання, розвинена здатність до передбачення, мають високий поріг чутливості щодо змін, отримують об'єктивну інформацію

нерациональним шляхом, мають здатність до синтезованого підходу у вирішенні проблем, уміють створювати нові схеми, продукують образи, здатні до нових ідей та результатів.

Звертаючи увагу на низькі показники, то до них належать творче відношення до професії – у 32%, емоційність – у 26%, творче мислення – у 27%. Це свідчить про те, що такі молоді люди не здатні знаходити творчий компонент в майбутній професійній діяльності, спосіб творчої реалізації в професії. Це пов'язують, мабуть, з тим, що учні ще не стикалися з професією і обов'язками, не визначилися з професією, а студенти-першокурсники поки ще не включені в процес суто професійної підготовки. Оскільки на перших курсах зазвичай подаються предмети загальної підготовки, такі як ділова українська мова, історія та культура України, іноземна мова, філософія тощо.

Щодо низької емоційності, то вона проявляється у стриманості, замкнутості, перевазі мислительного, раціонального типу, аналітичності.

Творче мислення у 27% опитуваних знаходиться на низькому рівні, що свідчить про складність генерування нових і цікавих ідей, шаблонність сприймання матеріалу, складність відхилення від звичних способів мислення.

Причиною браку творчого відношення до професії ж низький рівень творчого мислення. Зокрема простежена кореляція між емоційним дискомфортом та зовнішнім контролем (екстернальністю), неприйняттям себе та підлеглистю, есканізмом і зовнішнім котролем.

Таблиця 2.1

Середньогрупові оцінки компонентів креативності на етапі діагностичного експерименту

Ознаки творчої особистості	Показник з позиції «Я-реальний»	Показник з позиції «Я-ідеальний»
Творче мислення (М)	6	8
Допитливість (Д)	6	6
Оригінальність (О)	5	7
Уява (У)	6	6

Інтуїція (І)	5	7
Емоційність (Е)	7	4
Почуття гумору (Г)	5	7
Творче відношення до професії (П)	4	7

Звернімо увагу на середньогрупові оцінки компонентів креативності на етапі діагностичного експерименту. З-поміж якостей «Я-реальний» переважає емоційність, цей показник свідчить про переважання емоційності над раціональністю у молодому віці. Тому це може бути причиною дезадаптаційних проявів у нестандартних ситуаціях. Покажемо те, що оцінки «Я-реальний» і «Я-ідеальний» розходяться, це свідчить що в юнацькому віці є бажання удосконалювати і розвивати свої якості, цек найбільше стосується творчого мислення, оригінальності, творчого відношення до професії. А от такий критерій як емоційність мають бажання знизити у рівні прояву, це свідчить про ознаки емоційного дискомфорту, надлишку емоцій або невміння з ними справлятися, опанувати їх, що є теж детермінантою дезадаптивності.

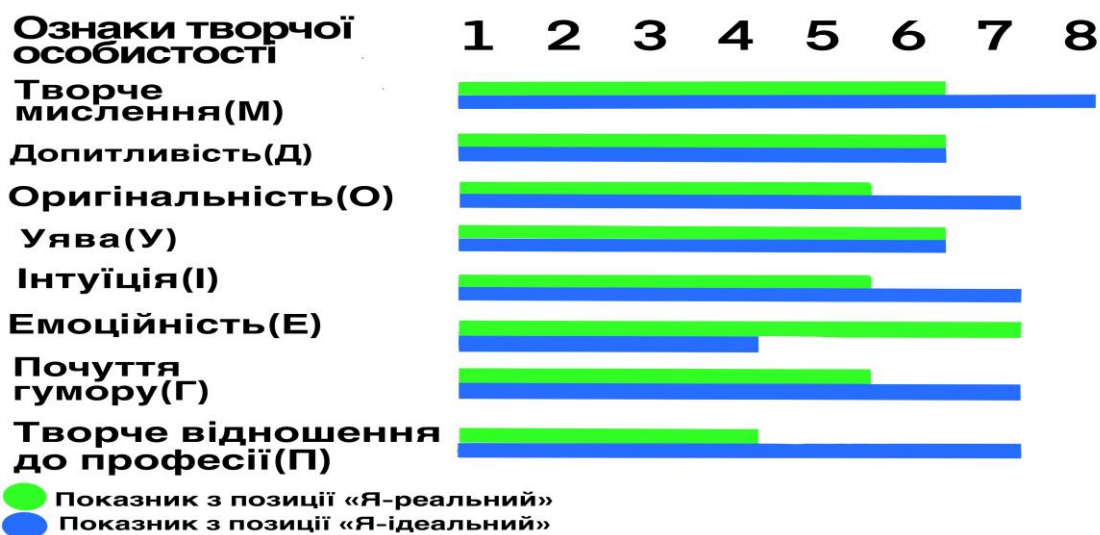

Рис. 2.1. Прояви творчих здібностей

Презентуємо результати дослідження креативних якостей А.Н. – студента першого курсу спеціальності “Публічне управління та адміністрування” Тернопільського національного технічного університету ім. І.Пуллюя (ТНТУ). Досліджені такі індивідуальні показники:

1) дивергентне мислення: М реальне = 5, М ідеальне = 10; 2) допитливість: Д реальне = 6, Д ідеальне = 9; 3) оригінальність: О реальне = 3, О ідеальне = 9; 4) уява: У реальне = 8, У ідеальне = 9; 5) інтуїція: І реальне = 6, І ідеальне = 10; 6) емоційність: Е реальне = 8, Е ідеальне = 5; 7) почуття гумору: Г реальне = 8, Г ідеальне = 9; 8) творче відношення до професії: П реальне = 2, П ідеальне = 10.

Для об'єктивного розуміння процедури апробації методу “Креативність” пропонуємо профілі творчих здібностей А.Н. – студента ТНТУ (рис.2.2).

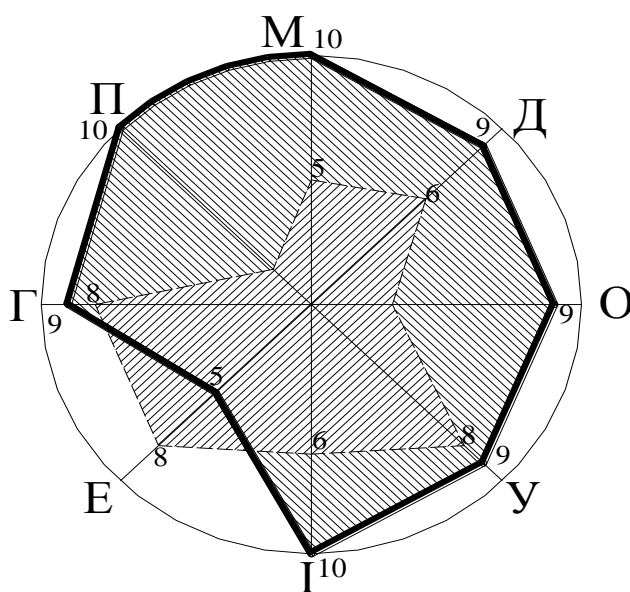

Рис.2.2. Профілі креативності

- – Позначення профілю “Я з позиції реальний”
- – Позначення профілю “Я з пункту бачення ідеальний”
- ▨ – Зона актуального розвитку
- ▩ – Зона найближчого розвитку

Роздивляючись профілі, можна зробити висновок як розвинутий творчий потенціал у даного студента, які потенційні якості та актуальні здібності розвинуті. В студента А.Н. є потенціал у розвитку креативності, бажання у розвитку семи компонентів, окрім –компоненту емоційності (Е), адже її оцінка “Я-ідеальний” (5 балів) менша, ніж “Я-реальний” (8 балів) [44].

Бездоганне уявлення про творчість і креативні нахили здійснює функцію регулятора самопроваги і рефлексії, але потрібно брати до уваги, що у людей бездоганне уявлення про власні творчі здібності часто не співпадає з реальним рівнем, воно буває неадекватним, завищеним або заниженим. Дослідниця Н.Ф.Вишнякова стверджувала, що до діагностики креативності слід підходити як до “тендітної моделі творчого процесу” (П.Торранс), яка дає можливість орієнтуватися в рівні розвитку індивідуальної траєкторії креативної особистості [14, 49].

Інформативним даний діагностичний ресурс є через те, що відзначається перевагами у діагностиці творчості, на відміну від інших методик, дослідженні потенційних здатностей, “зони потенційного розвитку”. “Зона потенційного розвитку”, згідно Леву Виготського, – це галузь незрілих, але тих, що дозрівають процесів, це пошуковий принцип, що має передусім теоретичне значення. Він дає змогу зрозуміти внутрішні “причинно-динамічні” і генетичні якості, які визначають саму траєкторію розвитку особистості [1, 264-265]. Так зазначав Н.С.Лейтес, „не завжди творчість індивіда, що росте, в стандартних умовах навчання сама по собі дозріває і розквітає. Відзначається категорія людей, у яких ніби „дрімаючий” інтелект вимагає активної стимуляції, внутрішні ресурси якого потрібно саме пробудити”.

Другою діагностичною методикою є методика соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда.

Згідно цієї методики узагальненим показником є адаптивність або дезадаптивність особистості. У досліджуваних як в учнів (71%), так і студентів (63%) переважає адаптивність, тобто такі молоді люди уміють гнучко видозмінювати свою поведінку в залежності від обставин, не страждають у новій незвичній ситуації, витрачають небагато ресурсу для зміни своєї активності. Разом з тим, у нашій вибірці є 29% учнів, які важко переживають незвичні умови життєдіяльності, почуваються дещо хворобливо, важко долають ситуації невизначеності.

Показники за методикою соціально-психологічної адаптації, %

Шкала	Учні	Студенти	Шкала	Учні	Студенти
Адаптація	71	63	Деадаптивність	29	37
Самоприйняття	72	88	Неприйняття себе	28	12
Емоційний комфорт	68	61	Емоційний дискомфорт	32	49
Внутрішній контроль	63	73	Зовнішній контроль	37	27
Домінування	67	79	Підлеглість	33	21
Ескапізм	35	23			

Саме така категорія молодих людей має проблеми з адаптацією. Тому саме ці досліджувані знаходяться у групі ризику щодо пристосування до умов навчального закладу. Звернімо увагу, що саме студенти є в більшій мірі дезадаптованими на 16%, ніж старшокласники. Це свідчить, що умови візувського навчання є стресовими і призводять до дезадаптаційних наслідків.

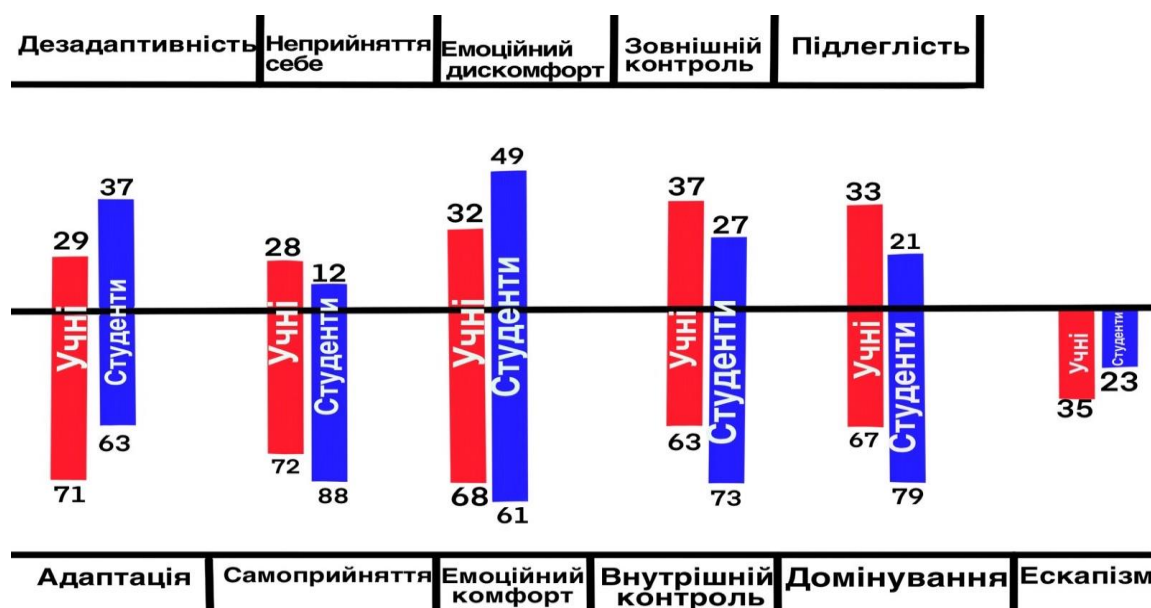

Рис. 2.3. Прояви соціально-психологічної адаптації школярів та студентів

Найвищим показником з-поміж критеріїв адаптивності у нашому дослідженні є само прийняття, як у учнів (72%), так і у студентів (88%). Це свідчить про позитивний Я-образ, адекватну позитивну самооцінку, конгруентне і толерантне ставлення до себе, до своїх якостей, недоліків та досягнень. У студентів ця оцінка дещо вища, оскільки саме уже в студентському віці відбувається більш реальне ставлення компонентів Я-реальний і Я-ідеальний на користь першого та відбувається особистісне самовизначення, що є ознакою новоутворень в даному віці.

Разом з тим, щодо неприйняття себе, то 28% учнів та 12% студентів мають низьку самооцінку, відчують особистий дискомфорт, переживають дисгармонійні емоції.

Насторожує те, що значна частина студентів (49%), і 32% учнів переживають емоційний дискомфорт, це свідчить про те, що молоді люди переживають незадоволеність, суперечності, дисбаланс між потребами і можливостями їх задоволення, відчують емоційну напругу, фізичне перевантаження та психосоматичні розлади.

Емоційний дискомфорт студентів може свідчити про проблеми із адаптаційними процесами до умов вузівського навчання, перевантаженням лекціями, складним навчальним матеріалом, незрозумілою термінологією, високими вимогами до оволодіння новою інформацією та знаннями. Окрім того, складність адаптації і виникнення емоційного дискомфорту пов'язана із гіподинамією, тобто низькою рухливістю, яка ще зумовлена дистанційною формою навчання. Проблематика емоційного дискомфорту пов'язана із емоційною і соціальною ізоляцією, неможливістю живого спілкування з одногрупниками, безпосередніх контактів з викладачами, адміністрацією ВНЗ, студентським самоврядуванням.

Щодо зовнішнього контролю, то студенти мають вищий показник, що свідчить про кращі аналітичні здібності, об'єктивне сприйняття навколишньої дійсності, вміння контролювати фактори впливу. Більшість молодих людей є інтерналами, які вважають, що саме вони визначають хід подій власного життя,

приписують відповідальність за свої справи на себе. Таких учнів 63%, а студентів 73%. Щодо екстернальності, то результати розділилися так: 37% і 27% старшокласників та студентів відповідно. Щодо домінування, то 79% студентів займають позицію незалежності, здатності визначати свої плани і стратегії, керування власними поглядами. Разом з тим, 21% студентів і 33% учнів є залежними, обіймають позицію підлеглості. Такі досліджувані мають труднощі щодо реалізації власної лінії, персональних думок, слідує за іншими, тобто є комфорними.

Ескапізм досліджений у 31% учнів і у 23% студентів свідчить про те, що такі індивіди мають тенденцію відходити від проблем, уникати їх вирішення, застосовувати механізми психологічного захисту.

Отож, аналізуючи результати методики дослідження соціально-психологічної адаптації, відзначаємо, що показниками адаптованості є: самоприйняття, емоційний комфорт, внутрішній контроль (інтернальність), домінування, відсутність ескапізму. Таких досліджуваних є 71% студентів та 63% учнів. А ознаками дезадаптації є неприйняття себе, емоційний дискомфорт, зовнішній контроль (екстернальність), підлеглість та ескапізм. Таких респондентів є 37% студентів і 29% учнів.

Узагальнюючи результати методик соціально-психологічної адаптованості та творчих здібностей, можна побачити зв'язок між здатністю до успішного пристосування і креативності особистості. Вдалу адаптацію особистості досліджуваних забезпечують допитливість, інтуїція, та уява. Тобто допитливість дозволяє дізнатися нову інформацію, довідатися про нові умови навчання, перспективні напрямки розвитку та діяльності, проявляють інтерес до нових знань та умінь, бажання бути компетентним.

Інтуїція дозволяє спрямовувати свою увагу на значимі події та обставини, виконувати завдання, які є більш важливими. Відзначається чуття значимих подій та напрямів розвитку. Уява дозволяє передбачати, конструювати, моделювати життєво-значимі події та важливі справи.

Передбачаємо, що емоційний комфорт відчувають особи, які мають високий і середній рівні емоційності. Емоційний дискомфорт не є лише наслідком особистісних переживань та особливостей, але і результатом впливу нових соціальних обставин, які пов'язані зі вступом у вищий заклад освіти.

Основними показниками дезадаптованості досліджуваних є недостатні розвиток творчого мислення, емоційності, творчого відношення до професії.

Власне неемоційні люди частіше переживають емоційний дискомфорт, адже не уміють проявляти, виражати належним чином свої переживання. Часто їх затримують, не вміють проявляти назовні.

Таблиця 2.3

Результати дослідження стресостійкості, %

Досліджувані	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Учні	27	48	25
Студенти	35	38	27

Щодо результатів стресостійкості, то низький рівень властивий для 25% учнів та 27% студентів. Це свідчить про низьку опірність до життєвих труднощів, нездатність до самовладання в непередбачуваних ситуаціях, складність приймати рішення, бурхливі емоції, психосоматичні наслідки переживань. Разом з тим 35% студентів здатні до високої опірності несприятливим факторам життя, не втрачати аналітичність і конструктивність мислення у проблемних ситуаціях. Стресостійкість є ознакою сильної нервової системи і дозволяє успішно адаптуватися до різних життєво-важливих змін.

Методика на «Тип професійної спрямованості» Л.Н. Кабардової дозволила з'ясувати провідний тип професійних зацікавлень, які інтереси та вподобання випускників шкіл, так і студентів. Ця методика дозволила не лише визначити тип найбажанішої професії для осолодіння нею, але і перевірити чи студенти здійснили правильний вибір. І як саме цей вибір позначився на процесі адаптації.

Результати діагностики професійної спрямованості

Тип професійної спрямованості	Учні	Дівчата	Хлопці	Студенти	Дівчата	Хлопці
Людина-Людина	49	59	40	39	48	30
Людина-Техніка	21	6	36	28	10	46
Людина-Природа	49	57	40	43	39	46
Людина-Знакова система	21	10	33	28	18	37
Людина-Художній образ	28	32	24	31	36	26

Ця методика дозволила також з'ясувати яким чином реалізують себе учні і студенти, чи перебувають вони в розвиваючому середовищі, як саме ці соціальні фактори впливають на розвиток творчих здібностей, і навпаки, як креативність дозволяє адаптуватися до нових життєвих умов та змін.

У нашій вибірці найбільше, а саме 49% досліджуваних мають соціогенну спрямованість, а саме спрямованість «Людина-Людина», тобто такі досліджувані мають інтерес до людей, до комунікації, до контактів та взаємодії. Якщо гендерно диференціювати, то дівчат більше з даною спрямованістю як з-поміж учнів, так і студентів. Щодо юнаків студентів, то їхня зорієнтованість може прояснюватися більшою спрямованістю на професії типу «Людина-Техніка», «Людина-Знакова система», «Людина-Природа», що обумовило вибір вступу до технічного університету.

Ми простежили кореляцію між спрямованістю «Людина-Техніка» і «Людина-Знакова система» та оригінальністю, творчим відношенням до професії та домінуванням.

Досліджувані з провідним типом спрямованості «Людина-Людина» частіше мають показники адаптованості, емоційного комфорту, самоприйняття, інтернальності, емоційності. А випробувані з типом «Людина-Техніка», «Людина-Знакова система» мають частіше показники дезадаптивності, неприйняття, емоційного дискомфорту.

У першій категорії переважають показники особистісної актуалізованості, здатності до самовдосконалення і саморозвитку, позитивної емоційності.

У другій категорії показники оригінальності, уяви, творчого мислення і творчого відношення до професії. Але саме дана категорія має труднощі адаптації через брак емоційності, почуття гумору, самоповаги, інтуїції.

Аналізуючи отримані результати досліджень, слід відзначити необхідність розвитку особистісних чинників творчості, а саме: самоприйняття себе, інтернальність, домінування, розвиток самовладання та рефлексії.

Тому вважаємо за необхідне розвивати творчої здібності та адаптаційний потенціал особистості для успішного входження у навчально-виховний процес вищого закладу освіти.

Цікавим фактом є те, що молоді люди, як з високим та низьким рівнем розвитку творчих здібностей мають проблеми щодо адаптаційних процесів до змінних умов життєдіяльності.

Зауважено, що частіше високий показник оригінальності зустрічається у студентів з професійною спрямованістю «Людина-Техніка», творче мислення розвинене більше у тих респондентів, які мають високі показники уяви, високі оцінки інтуїції отримували випробувані з високим почуттям гумору та професійною спрямованістю «Людина-Художній образ». Дуже високі показники емоційності часто є причиною емоційного дискомфорту, пов'язані з низькою стресостійкістю, такі особи мають труднощі з саморегуляцією емоційними станами.

Висновки до розділу II

В ході психодіагностичного дослідження підбрано та апробовано комплекс взаємодоповнюючих методик, а саме тест “Креативність” Н.Ф.Вишнякової, Р.В.Ткач, спрямований на ідентифікацію компонентів творчої особистості, визначення наступних якостей: творче мислення, уява, інтуїція, почуття гумору, емоційність, творче відношення до професії; опитувальник соціально-психологічної адаптації Р.Даймонда і К.Роджерса, тест стресостійкості та тест «Професійної готовності» Л.Н. Кабардової.

Узагальнюючи результати методик соціально-психологічної адаптованості та творчих здібностей, можна побачити зв'язок між здатністю до успішного пристосування і креативності особистості. Вдалу адаптацію особистості досліджуваних забезпечують допитливість, інтуїція, та уява. Тобто допитливість дозволяє дізнатися нову інформацію, довідатися про нові умови навчання, перспективні напрямки розвитку та діяльності, проявляють інтерес до нових знань та умінь, бажання бути компетентним.

Аналізуючи отримані результати досліджень, слід відзначити необхідність розвитку особистісних чинників творчості, а саме: самоприйняття себе, інтернальності, домінування, розвитку самовладання та рефлексії.

РОЗДІЛ III.

РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

3.1. Методичні засади програми розвитку творчих здібностей

В сьогоднішніх умовах актуальною проблемою є “вивільнення” потенційних здатностей кожної особистості. Творчість, інтенсивна підготовка і самоствердження, які є обов’язковими умовами суспільного прогресу, сьогодні не є притаманними для більшості старшокласників та дорослих.

Хоча разом з тим, що юнацтво і молодість – це “ранок життя”, що забезпечує творчу продуктивність, ймовірність повної самоактуалізації протягом подальшого життєвого шляху [25]. Як зазначає Т.М.Титаренко, «молодість велетенськими кроками прямує вперед, майбутнє її не лякає, а темпи, закладені нею, відчуються і в подальшому житті».

Передумови психічного розвитку в старшому юнацькому віці вказують на сенситивність даного життєвого етапу для розвитку креативності, творчих здібностей та талантів.

Проблемами деталізації факторів розвитку обдарованості, її вікової і індивідуальної компонент займався Н.С.Лейтес. Науковець у власних наукових розвідках обґрунтував позиції про те, що ключем до розпізнавання вікової обдарованості є сензитивні періоди розвитку психіки особистості. Він однозначно довів, що сенситивним для інтелектуального розвитку людини є кожен із етапів вікового становлення. Важливим є те, що науковець вказував, що характеристики сензитивності різних періодів дитинства можуть поєднуватися, справляючи спільний внесок в розвиток людини. Діти, за Н.С.Лейтесом, в загальному талановитіші за дорослих [32].

Візьмемо до уваги особливості сензитивності вікового розвитку в період старшого юнацького віку та ранньої дорослості, що припадає на студентський період (початок з 20 років).

Як зазначала Т.М. Титаренко, «молодість страждає пристрастями всього людства. Її життєві задуми – максималістські, натура звернена до нескінченного, їй усюди тісно. Індивідуалізація стає дедалі глибшою, а до розуміння обмеженості власних можливостей ще далеко».

Юнацький вік є сенситивним для становлення стійких складових самосвідомості (Я-образу, Я-концепції, рефлексії тощо), а також розвитку професійного потенціалу (професійно-важливих якостей).

Період повноліття, який припадає на 18 – 25 років), згідно досліджень І.В.Нікітіної, сприятливий для суб'єктного самовизначення особистості.

Особистісне зростання молодих людей виступає значимою передумовою професіоналізму особистості. Власне професійне становлення, базуючись на психологічній зрілості та особистісній конгруентності майбутніх фахівців, зумовлює появу такої необхідної компоненти особистості спеціаліста, як професійна ідентифікація. Професійна ідентифікація – це безумовний компонент професійної самосвідомості індивідуальності, основними якостями якої є прийняття визначальних професійних ролей, норм та цінностей, розвинені мотиваційні структури, що стимулюють особистість до успішної практичної діяльності. Як відомо, незавершена професійна ідентифікація перешкоджає вдалої самореалізації.

К.Ушинський називав період від 16 до 22-23 років найвирішальнішим у житті людини, коли остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проекція головних напрямків пошуку саморегуляції на інших вікових етапах.

З позицій більшості науковців, оптимальний період розвитку інтелектуальних процесів у пізньому юнацькому віці. С.Пако і К.Хавланд припускають, що оптимальний період розквіту інтелектуальних функцій припадає на 18-20 років. За даними В.П. Лисенкової, Л.А. Баранової,

В.І. Сергеевої найбільш високі результати коефіцієнту когнітивного розвитку демонструють молоді люди в 19 років. В розумовому розвитку людини Є.І. Степанова виділяє 3 макроперіоди. Перший період триває від 18 до 25 років, другий в період 26-35 років, третій макроперіод 36-40 років. Найзначиміші зміни інтелекту мають місце в першому макроперіоді, а другий і третій періоди відзначаються відносною сталістю, але яскравого підйому набуває лігвістичний інтелект.

С.Пако стверджує, що інтенсивність розвитку інтелектуальних функцій залежить від двох чинників. Внутрішньою умовою є обдарованість. У талановитих людей інтелектуальний процес більш тривалий і стагнація настає пізніше. Зовнішнім чинником є освіта людини, вона протистоїть старінню, гальмує стагнацію [4].

Отже, молодість – це час рішучих звершень, час найбільш інтенсивного розвитку інтелектуальних і моральних сил та здібностей людини, час високих задумів. Не випадково, молодь як соціальновікова група представляє собою найбільш мобільну та енергійну частину суспільства, перспективну частку серед якої складають студенти вищих навчальних закладів.

Постає необхідність використання сензитивних періодів старшого юнацького віку ще й для переходу креативності з потенційної в актуальну. Проведені Н.М.Гнатко емпіричні дослідження засвідчили, що актуалокреативогенез (АКГ) складається з трьох основних періодів: дошкільного (вік 3-7 років), шкільного (7-17 років) та постшкільного (17-20 років і більше) [1]. Хоча з іншого боку В.В.Рибалка вказує, що процес розвитку творчої особистості є досить тривалим і здійснюється впродовж роки і десятиліття, займаючи значну частину людського життя. Він має певні вихідні, проміжні та регулятивні характеристики, що починають виявлятися ще у ранньому дитинстві, проходять певний етап кристалізації у підлітковому та юнацькому віці, зазнають цілеспрямованих якісних і кількісних перетворень, збагачень і нарешті – реалізуються у творчих досягненнях молодості, зрілого віку і навіть старості [18].

Нам видається особливо важливим завданням дослідити творчу обдарованість студентів, так як віковий період 17-20 років і старше, за концепцією АКГ є завершальним при переході потенційної креативності в актуальну. Згідно досліджень В.Н.Дружиніна, період юності – це етап переходу від стадії наслідування в діяльності до „оригінальної творчості” [22].

На думку Н.М.Гнатко, потенційна креативність – це креативність додіяльнісна, креативність у можливості, яка характеризує індивіда з точки зору його готовності до набуття актуальної креативності, до прояву творчої активності її носія. Актуальна креативність – продукт взаємодії індивідуальних характеристик потенційно креативного індивідуума (перш за все потенційної креативності) із змістом і характеристиками певного соціально значимого виду діяльності, обставинами і умовами здійснення останнього, взаємодії, яка реалізується носієм потенційної креативності – креатива з вибраним ним соціально значимим видом діяльності; актуальна креативність характеризує індивідуума в плані його актуальної, безпосередньої готовності до прояву творчої активності; це – достатня суб’єктивна умова творчості [18, 73]. Отже, щоб креативність у можливості стала креативністю в дійсності – актуальною, перша повинна перенести кардинальні перетворення за допомогою освоєння її носієм певного, нового для нього, виду діяльності.

Аналізуючи різноманітні теоретичні підходи до природи явища „творчої обдарованості”, ми прихильні вважати, що креативність виступає особистісною категорією, дійсною підвалиною кожної особистості. Інше питання ступінь її розвитку. Провідний фахівець в галузі творчості В.О.Моляко вказує, що “обдарованість як системне утворення особистості, є координатором, регулятором, мотиватором творчої активності, сприяючи знаходженню таких рішень, які дають можливість індивіду краще адаптуватися до світу, оточення, інших людей і до самої себе” [35, 87] та зазначає: “Основні функції обдарованості – максимальна адаптація до світу, оточення, пошук рішень у всіх проблемних випадках, коли виникають нові, непередбачені проблеми, які потребують саме творчого підходу. Оскільки такі ситуації мають місце в житті

кожної особистості і достатньо часто, то логічно стверджувати, що кожна людина взагалі повинна отримувати значний потенціал можливостей, які дозволяють їй виживати. Це має відношення і до спадкових факторів, і набутого досвіду. І тому було би неправильно говорити про обдарованість як про унікальне і рідкісне явище”[35, 86].

Оскільки від народження людина отримує певні задатки (Г.С.Костюк, Б.М.Тєплов), наділена певними властивостями функціональних систем (В.Н.Шадріков), то правомірно вважати, що всі без виключення люди потенційно творчі. Неправильна точка зору, згідно якої небагатьох людей прийнято вважати творчими.

Отже, від народження людина наділена потенційними можливостями, які при сприятливих умовах можуть перетворюватися в реальні прояви, за допомогою яких можна досягнути продуктивних результатів діяльності.

Зокрема, В.Ф.Моргун пише, що творча обдарованість – індивідуальний творчий, мотиваційний і соціальний потенціал, що дає можливість отримати високі результати в одній (або більше) із таких царин: інтелект, творчість, соціальна компетентність, художні, психологічні та біологічні можливості .

Необхідно звернути увагу на брак експериментальних досліджень явища творчої обдарованості студентів і, як наслідок, на відсутність послідовного, ретельного підходу у актуалізації, розвитку креативного потенціалу молоді.

Разом з тим аналіз літературних джерел з даної проблеми проливає певне світло на досліджуване явище. Запропонуємо результати деяких досліджень.

О.М.Разумнікова і О.С.Шемеліна провели комплексне психометричне дослідження образної креативності студентів технічного університету і ролі біологічних (стать, темперамент), соціальних (тип особистості, когнітивний стиль) і інтелектуальних компонентів при диференціації успішності цього виду творчої діяльності. В ході дослідження було виділено 3 групи студентів: 1) “стереотипна”, 2) “проміжна”, 3) “творча” [11].

Було виявлено, що 3 група характеризується достовірно великими значеннями IQ, особливо значні відмінності відзначені в рівні вербального IQ.

Таким чином, вербальна складова не тільки інтелекту займає особливу роль в ієрархічній моделі інтелекту, але і є необхідною ланкою для забезпечення творчої діяльності в образному мисленні.

Підтверджений прямо пропорційний ріст інтуїтивності відповідно рівню оригінальності мислення фактично підтверджує добре відоме уявлення про необхідний вклад інтуїції і в творче вирішення наукової проблеми, і в художній пошук.

Т.Федотова провела дослідження ставлення творчо обдарованих студентів до оточуючих. Виявилось, що 30 % творчо обдарованих студентів мають яскраво виражений авторитарний тип ставлення до оточуючих, 29 % - дружелюбний [13].

Авторитаризм творчо обдарованих осіб виявляється в бажанні домінувати в студентській групі під час прийняття групових рішень, певним чином підкреслювати свої здібності на семінарських і лабораторних заняттях. По 12% було отримано за такими типами ставлення до оточуючих, як агресивний і залежний, особливо серед студентів-першокурсників. Можливо, це пояснюється тим, що студенти першого курсу ще мають певні проблеми адаптації до умов навчання. Дружелюбний тип ставлення до оточуючих у творчо обдарованих осіб зумовлює наявність емпатичних здібностей, відкритості і щирості в емоційних контактах із людьми, здатність поєднувати свої життєві перспективи з цілями близьких людей, зберігаючи при цьому свої особливості та індивідуальність (як про це писав І.С.Кон). Дані проведеного дослідження засвідчили, що “креативні” студенти є менш агресивними, ніж “креативно невиразні”/

Американські психологи М.Парлоф, Л.Датта і ін. намагалися порівнювати особистісні властивості груп творчих людей – дорослих і юнаків (їх творчий потенціал вимірювався за допомогою аналізу продуктів діяльності і експертних оцінок) один з одним і з менш творчими особами. Виявилось, що більш творчі люди, незалежно від віку і спрямованості інтересів, відрізнялись від інших розвинутих почуттям індивідуальності, наявністю спонтанних реакцій,

прагненням опиратися на власні сили, емоційною рухливістю, бажанням працювати самостійно і одночасно з впевненістю в собі, врівноваженістю і наполегливістю. Вікових відмінностей по даним якостям вчені не знайшли. Проте такі відмінності спостерігалися в наборі якостей, який психологи умовно називали “дисциплінованою ефективністю”, включивши сюди самоконтроль, потребу в досягненнях і почуття благополуччя. Творчі дорослі люди по цій групі якостей отримали більш низькі, а творчі юнаки – більш високі показники, ніж їх менш продуктивні ровесники. М.Парлоф, Л.Датта пояснюють, що творча активність передбачає, з одної сторони, вміння звільнитися з під влади буденних уявлень і заборон (часто неусвідомлюваних), шукати нові асоціації і непроторені шляхи, а з іншої – розвинутий самоконтроль, організованість, вміння дисциплінувати себе самого. Становище юнака і дорослого в цьому плані різні. Юність психологічно більш рухлива і схильна до захоплень. Щоб стати творчо ефективним, юнак потребує великої інтелектуальної дисципліни і зібраності, відрізняючись цим від своїх імпульсивних, незібраних ровесників. Напроти, доросла, сформована людина невільно схиляється до звичного, стійкого, добре знайомого; тому в неї творче начало проявляється в меншій скованості організаційними рамками, в здатності до спонтанних, несподіваних навіть для самої себе вчинків і асоціацій. Крім того, доросла людина, яка вже довела свій творчий потенціал, має об’єктивно більше можливостей варіювати свою поведінку, ніж юнак-старшокласник, від якого вимагають перш за все засвоєння програмного матеріалу, сприймаючи будь-яку ексцентричність і несподіваність з його сторони як виклик.

Отже, результати поданих вище досліджень повинні враховуватися при особистісно орієнтованому підході до розвитку креативності, творчого потенціалу молодих людей.

З бесіди з студентами першого року навчання стало відомо те, що студенти вищих навчальних закладів здебільшого вірять у власні внутрішні резерви, у реальність розкриття задатків, мають усвідомлене бажання розвивати

свої здібності, проте чітко вказують на недостатньо конкретні сприятливі умови в актуалізації потенційних можливостей та розвитку обдарувань.

Реалізація суб'єкта в навчальній діяльності, що є кроком до оптимізації навчального процесу, можлива завдяки особистісно-орієнтованій, суб'єкт-суб'єктній моделі педагогічної взаємодії, в основі якої проблемно-діалогічне та індивідуалізоване навчання. Викладач і студент співпрацюють як рівноправні партнери спілкування.

3.2. Тренінг як метод розвитку творчих здібностей

Творчості, обдарованості, таланту як певної активності навчити неможливо, бо в педагогічній науці не зустрічається універсальних методів, за допомогою яких було б можливо навчити творчому процесу. Творчу особистість потрібно розвивати, застосовуючи певні елементи навчання і розвитку.

В контексті психологічної служби ВЗО вирішувати проблему активізації креативного мислення молоді допомагають тренінги, спрямовані на розвиток творчості і задіяння механізмів інтелектуального контролю. Це соціально-психологічні тренінги, тренінги саморозвитку, психологічні тренінги емпатії, креативності і ін. Існують і більш спеціалізовані тренінги: творчий тренінг активізації процесу розуміння студентами винахідницької задачі (Л.А.Мойсеєнко) тренінг здібності вирішувати проблеми майбутнього (Е.Торренс, 1978), розумово-діяльна технологія (П.П.Щедровський, 1986), тренінг інтелектуальної рефлексії (С.Ю.Степанов, І.Н.Семенов, 1982) навчання метакогнітивним навикам (Р.Фейерштейн, 1980) і ін. Відзначимо тренінг творчої психотехніки в роботі з обдарованими дітьми та молоддю, розроблений Р.О.Пономарьовою і А.Д.Терешковою (1993). Аналізуючи суть і задачі психотренінгу, автори підкреслюють, що оволодіння учнями технікою психологічного самоуправління, самовдосконалення і самонавіювання відкриває нові, незвичайні шляхи в мистецтві вчитися – розвивати свої невикористанні можливості і здібності, підвищувати рівень самоорганізації,

легше пристосовуватись до умов існування, досягти високих результатів в навчанні, діяльності і житті.

Нам видається особливо адаптованим для розвитку творчого потенціалу та пристосувальних здатностей молоді людини тренінг за авторством І.М. Періг на тему: „Творчість – стратегія життя” [43].

Співставляючи на упорядковуючи різноманітні розвивальні тренінги нами було представлено та апробовано авторський тренінг „Розкриття та розвиток творчих здібностей особистості”. В додатку запропонований опис занять. Програма занять передбачала: особистісне зростання, позитивне ставлення до життя, подолання психологічних комплексів, розвиток особистісно та професійно значущих якостей.

Метою тренінгу є: виявити потенційні здібності; активізувати особистісний і професійний потенціал; оцінити і усвідомити особистісну значимість, неповторність та багатогранність; визначити шляхи для подальшого самоздійснення та самореалізації; розвинути креативність як механізм найповнішого самовираження та життєтворчості.

Запропонований тренінг включає 8 занять, тривалістю 2-3 години кожне.

План практичної частини тренінгової методики розвитку творчості включає таку тематику: 1) самопрезентація, самопізнання, усвідомлення особливостей власного „Я”, прийняття себе; 2) усвідомлення і розуміння творчості як важливої складової кожного студента; 3) розвиток креативності.

У традиційній практиці, що склалася, соціально-психологічний тренінг має свої традиції та етапи проведення, які починаються з процедури знайомства та інформування цілей й продовжуються вибором проблемних ситуацій, ігровими вправами, аналізом групової роботи та процедурами завершення.

Кожне заняття побудоване за схемою:

I. Релаксація та рефлексія особистого самопочуття.

II. Вступне слово тренера.

III. Вправи та психологічні ігри, які відповідають меті даного заняття.

Діагностичні процедури (при необхідності).

IV. Самозвіт учасників про роботу в групі.

VI. Домашнє завдання (при необхідності).

Вправи та ігри, включені до тренінгу, були розроблені нами особисто або запозичені в інших авторів (К.Фопель [252], Кіпніс [82], Р.О.Семенова [188], О.В.Зазимко [69]).

Таблиця 3.1

**Структура авторського тренінгу
„Розкриття та розвиток творчих здібностей особистості”**

№ з/п заняття	Тема заняття	Вправи
1.	Вступ у курс. Самопізнання, усвідомлення особливостей власного „Я”, прийняття себе таким яким є насправді. Самопрезентація.	Вступне слово тренера Вправа “Ім’я моє?” Вправа «Знайомство» Вправа «Струм» Прийняття правил групи Релаксація «Осінній спокій» Продовження знайомства «Перевтілення» «Девіз на футболці» Завершення заняття. Підбиття підсумків
2.	Розуміння творчості як важливої складової кожного	Фітбек минулого заняття. «Гордіїв вузол» Релаксаційна вправа «Моє дерево» Вправа «Уявіть себе дитиною» Вправа ”Негативні якості” або “Антиреклама” Вправа «Якості креативної людини» Вправа «Успіх» Завершення заняття. Підбиття підсумків.

Продовження таблиці 3.1

3.	Постановка цілей як значуща сторона творчого розвитку	Привітання Вправа “Тварина шукає свою пару” Вправа «Намалюємо нашу ціль» Вправа „Два прикметники” Вправа „А що ви тут робите?” Визначення домінуючої півкулі головного мозку Завершення заняття.
4.	Розуміння шляхів досягнення цілей з логічними і креативними засобами	Привітання Вправа „Ситуація нестандартної поведінки” Вправа „Ідентифікація з геніальною людиною” Поради по розвитку креативного мислення Завершення заняття. Підбиття підсумків.
5.	Розвиток креативності	Привітання Вправа “Людина - цифра” Вправа “Три звичайних рухи” Вправа «Розвиток біглості мислення Вправа “Відправте партнера в якесь місце; Що він візьме?” Вправа „Неіснуюче місто” Завершення заняття. Підбиття підсумків.
6	Розвиток гнучкості та оригінальності мислення	Привітання. Активізація моторної та емоційної складової. Гра “На творчій хвилі” Завершення заняття. Підбиття підсумків.
7	Розвиток емоційності та рефлексивності	Привітання. Вправа “Очищення” Вправа “Кожен” Завершення заняття. Підбиття підсумків.
8	Розвиток цілісності та конгруентності особистості	Привітання. Вправа „Книга життя” Вправа „Мій вклад” Завершення заняття. Підбиття підсумків усього тренінгу.

У вступній частині тренінгу акцент був зроблений на самопізнання, усвідомлення особливостей власного „Я”, прийняття себе таким яким є насправді та вміння презентувати себе.

Мета заняття було створення умов розкриття внутрішнього світу, його багатогранності, зверненість на самого себе, відкриття в собі нового, незвіданого, цікавого, досягти ефекту максимальної ідентифікації. створення працездатності і встановлення емоційних контактів. Визначення задач курсу і правил роботи у тренінговій групі. Релаксація, концентрація, самонавіювання – методи позитивного налаштування. Множинність точок зору на проблему як компонент творчого акту. Завдання тренера полягало у тому щоб допомогти подолати початкову нерішучість, пасивність учасників, послабити опір і тривожність, яку викликали нетрадиційні форми занять.

Тренер обов'язково на першому занятті обговорює наступні правила роботи в групі:

1. Активність, відповідальність кожного за результати роботи групи. звільнення від будь-яких обмежень, відкидання стереотипів, закостенілих правил і норм поведінки, які не завжди є вказівками придатними для дій у відповідних ситуаціях.
2. Постійна активна участь у взаємодії.
3. Закритий формат групи.
4. Правило анонімності, принцип “котла і скороварки”.
5. Відвертість та щирість у контактах.
6. Правило “зупиніться”.
7. Безпосереднє спілкування “тут і тепер”.
8. Принцип особистих висловлювань.
9. Правило активності мови почуттів.
10. Принцип довірливого спілкування.
11. Антипорадництво.

На тренінгу креативності важливим є визначення ролі і значення релаксації і концентрації, психогімнастики в процесі самопізнання і саморегуляції; виявити їх прийоми.

Релаксація – метод розслаблення, відпочинку, можливості зняти напруження, розвантаження. Тому кожне наше заняття буде розпочинатися з “психологічної розминки”.

Важливим способом розвитку креативного мислення є рефреймінг, тобто зміна точки зору на ситуацію для надання їй іншого значення.

Суть рефреймінгу заключається в тому, щоб побачити речі в різних перспективах або в різному контексті. Рефреймінг є невід’ємною частиною творчого мислення. Він переключається з розробленими раніше концепціями НЛП. Для того, щоб зрозуміти карти реальності інших людей, треба навчитися дивитися на світ їх очима – без цього неможливе ефективне спілкування. Відкритий підхід до співрозмовника в поєднанні з визначеною сенсорною чутливістю дозволяє виявити уявлення, які лежать в основі його поведінки і які зовсім не обов’язково повинні співпадати з нашими уявленнями про те, що правильно, а що неправильно. Будь-яка поведінка, ситуація і подія можуть бути піддані рефреймінгу. Змінивши контекст події, можна придати їй новий смисл. Наочним прикладом є наступний крайній випадок. Якщо поважний для всіх політик стане на четверо і загавкає, то це може стати кінцем його кар’єри. Але така ж поведінка повністю є прийнятною і навіть похвальною на відпочинку, під час ігор з дітьми зміст ситуації змінює її смисл. Вся реклама ґрунтована на змітовному рефреймінгу. Змініть кут зору, сфокусуйте увагу на інших аспектах – і ви зміните смисл ситуації – і ви зміните пов’язані з ним відчуття. Слідують зміниться і поведінка: у вас з’явиться вибір.

Важливою умовою розвитку творчих здібностей є закріплення образу успішної людини, тобто людини, яка мала позитивні результати своєї діяльності.

Тому у тренінгу дається завдання щодо пригадування випадків із власного життя, ті випадки, коли переживався великий успіх. Це може бути

якась надзвичайно важлива подія, все, що завгодно від успішного декламування вірша, відповіді на уроці, від того, що змогли зремонтувати якийсь прилад, на що ніхто не сподівався. Потрібно пригадати такого формату 3-5 ситуацій, записати їх на папері, що в той момент робили, які власні якості варто використати. На звершення завдання слід дати відповіді на запитання: Як досягли успіху? Визначити значимі умови реалізації цілей та отримання креативних результатів діяльності.

Важливими цілями розвивальних вправ творчості є завдання сприяти переходу від звичної форми мислення до незвичної; розвинути готовність відмовитися від попереднього досвіду, отриманого при вирішенні подібних задач; розвинути концентрацію уваги і контроль за фізичною дією в умовах когнітивного дисонансу; створити в групі позитивний настрій і атмосферу веселого змагання.

Важливим прийомом розвитку творчих здібностей є захоплення успішними, авторитетними особистими. Тому пропонують завдання уявити собі 3-5 людей, які вже досягли того, до чого ви прагнете. Цими людьми можуть бути ті, кого ви добре знаєте, а можуть бути просто відомі люди, які досягли незвичних успіхів. В декількох словах опишіть їх особистісні якості і поведінку, які привели їх до успіху.

Після того потрібно закрити очі і уявити, що кожен із цих трьох (п'яти) збирається дати пораду, як краще досягти мети. Потрібно записати основну ідею того, що вони скажуть. Може бути це про те, як уникнути хибного шляху, може бути, про те, як звільнитися від своїх власних обмежень. Писати потрібно те перше, що прийде в голову. Навіть, якщо учасник не знає цих людей, вони можуть стати прекрасними порадиниками.

В своїй книзі Папалья і Оулдс пропонують декілька порад по розвитку креативного мислення:

- Свідомо намагатися проявляти оригінальність і висувати нові, нешаблонні ідеї;
- Не турбуватися про те, що про нас думають і говорять оточуючі;

- Намагайтеся мислити широко, не застрягаючи в переживаннях з приводу культурних традицій, расових, статевих і інших домислах;
- Помилка при першій спробі вирішити проблему повинна привести до пошуку додаткових варіантів і нових шляхів вирішення задачі;
- Будьте завжди відкриті для дискусії і перевіряйте свої пропозиції;
- Шукайте пояснення дивним і незрозумілим явищам, з якими ви стикаєтесь в житті;
- Ломайте уявлення про звичні функції речей, шукайте незвичні способи застосування відомих речей і знань;
- Відмовтеся від звичних методів діяльності і спробуйте шукати нові, нетипові підходи;
- Щоб видати на-гора як можна більше ідей, використовуйте “мозковий штурм”;
- Старайтеся бути об’єктивними при оцінці своїх ідей. Подивіться на них зі сторони, ніби вони належать не вам, а іншому.

Цілями занять на розвиток креативності мають бути:

- розвинути здібності до об’єднання різноспрямованих ідей із різних напрямів досвіду і застосувати отримані метафори для вирішення нестандартної задачі;
- повправлятися в умінні сприймати задачу очима учасників групи, бути готовим до “стереоскопічності” бачення на проблему, вирішенні абстрактної задачі;
- створити незвичне і недирективне середовище, яке би сприяло для самостійного пошуку вирішення проблеми.

Власне на розвиток креативних здібностей покликана основна гра нашого тренінгу “На творчій хвилі” [28].

Вважається, що пошук аналогій – один із ефективних засобів розширення креативного поля. Шукати, що на що подібне, намагатися використовувати аналогічні задачі, які колись були з успіхом вирішені, пригадати про загальну

базу властивостей і явищ – значить актуалізувати досвід, задіяти його при вирішенні нових задач.

Можна реалізувати специфічний КВК творчості, в якому кожна мікрогрупа (5 чоловік) повинна реалізувати серію індивідуальних і колективних задач.

Програма

1. Ведучий пояснює актуальність роботи із збільшення творчого поля і важливість абстрактного мислення в розвитку креативності.
2. Учасники розбивається на підгрупи, вибирають капітана команди.
3. Первинне завдання: дати команді назву команду за іменем одного із казкових персонажів, обгрунтувати свій вибір (4 хв на міркування, 3 бали).
4. Зафіксувати на папері одну із значущих проблем, яку на думку учасників, має спробувати вирішити на Т-зустрічах тренінгова група.

За командою тренера потрібно подати картку з зазначеним завданням групі, яка знаходиться справа від учасника. У команди є час 10 хв на виконання отриманого завдання. Пізніше група або її учасник повинні розказати усім присутнім, актуальність проблеми, запропонувати шляхи вирішення, очікування щодо результатів тренінгу сподіваються досягнути (6 балів, вечь час вправи приблизно 15 хв).

5. Знайти якомога більше властивостей, якостей, які об'єднують:
 - зебру і спальний матрац;
 - мужчину і каву;
 - осінь і танець;
 - сонце і електричний поїзд;
 - авторучку і ракету;
 - кохання і Інтернет.

Вправа може бути як груповою, так і індивідуальною. Час на роздуми – близько 3 хвилини, оцінка – до 5 балів.

6. Змінити або перефразувати певні речення, тобто запропонувати ідею іншими словами, і якомога ближче до оригінального варіанту (може бути кількість варіантів без обмежень):

- Любов зла. Полюбиш і козла.
- Не кажи гоц, поки не перескочеш.
- Життя – театр, і всі ми у ньому актори.

Робота продовжується близько 5 хв, оцінка вправи – 4 бали.

7. Запропонувати якомога більше варіантів застосування не за прямим призначенням такохпредметів:

- праска,
- каструля,
- цвях,
- банан.

Час на варіанти – 6-7 хв, максимальний бал – 6.

8. Переконати учасникаіз команди зліва, що:

- в холодильнику дуже комфортно;
- як можна видужати без лікування;
- є життя на Юпітері;
- що ви однозначно виграєте цей конкурс.

Завдання відбувається 5 хв. Оцінка – 3 бали.

9. Слід уявити, що ви стали володарем:

- дорогоцінного каменю;
- загубленої авторучки;
- відкинутого ігуаною хвоста;
- поломаної лижі.

Впродовж декількох хвилин потрібно запропонувати змістовне пояснення чому саме зараз, саме для вас ця річ відіграє надмірно важливу роль. І що ви з нею будете робити? Чому вона так необхідна вам саме тепер? Завдання індивідуальне або командне, оцінка – 5 балів.

10. Для виконання необхідно через 7 хвилин, застосовуючи максимальну кількість музичних термінів, подати словесний опис таких явищ:

- землетрус;
- старт атомної ракети;
- ранок у весняному гаю;
- марсіанський краєвид.

Ваш опис має бути логічно зв'язаним, наочним, цікавим і емоційним.

На обдумування – 6 хв, максимум – 6 балів.

11. Згадайте казкових персонажів – Кентавра, Русалку?

Вашій команді дається 15 хв, щоб запропонувати свого казкового героя–тварину, яка б поєднувала як фізіологічно (в будові тіла, вигляді, фізичних можливостях), так і у поведінці, властивостях характеру інших реальних живих істот. Запропонуйте ім'я вашій тварині, подумайте над її зовнішністю, голосом, ходом. Через 15 хв вам необхідно показати результат своєї творчості на нашій театралізованій сцені. У демонстрації можуть брати участь як одна людина, так і вся команда. Максимальна оцінка цього завдання – 7 балів.

Дуже важливо на завершальному рівні проведення тренінгів систематизувати усі отримані знання, поєднати вміння, зрозуміти їхнє застосування у життєвих ситуаціях. Вправою, яка спрямована на розвиток цілісності особистості, її конгруентності є вправа „Книга життя”.

Учасники розповідають історії життя і слухають історії життя своїх партнерів. Кожному учаснику потрібен олівець і папір. Ви розповідаєте про те, що вони повинні робити:

1. Уявіть собі, що ви маєте написати історію особистого життя. Подумайте яку кількість розділів буде вміщувати ця книга сьогодні? Як би ви назвали ці глави?

2. Запропонуйте назви главам і охарактеризуйте однією фразою або декількома тезами, з чого вони будуть починатися. Які значимі події або справи стануть основними в цих частинах?

3. Подайте також ту частину свого життя, яка стосується теперішнього періоду.

4. Потім поміркуйте ще про наступні глави. Продумайте їх, назвіть їх і складіть невеликий опис.

5. Тоді всі учасники тренінгу розбиваються на підгрупи по три – чотири людини і знайомлять партнерів про свої написані плани.

6. Пізніше усі підгрупи об'єднуються разом, і кожен учасник озвучує одну главу із власної книги – ту, яка допоможе краще всього зрозуміти його.

Після цього коротко підведіть висновки.

Записуючи те, що ви хотіли би досягнути в результаті, слідуєте наступним правилам:

1. Попередня готовність впливає позитивно на майбутній хід подій; скеровує свідомість і спрямовує активність особистості.

2. Називайте свої мрії в позитивному світлі, пишіть тільки те, про що мрієте.

3. Будьте однозначні, чіткі і конкретні.

4. Намагайтесь однозначно передбачити результат, подумайте що саме буде, коли ціль буде досягнута, які будуть відчуття, що будете робити, який це буде мати виглядати, коли досягнете бажаного.

5. Важливо ставити такі цілі, дorealізація яких залежить від вас.

6. Спланувавши в майбутнє наслідки своїх цілей, подміркуйте, чи не принесуть негативних наслідків іншим.

В обговорення вправи слід включити міркування про те, як цілі майбутнього розраховані не найближчу чи віддалену перспективу? Які мета цілі? Які найближчі плани? Які 4 найважливіші цілі на цей рік? Виберіть те, що у випадку реалізації, досягнення цілі спричинить для вас найбільше задоволення і те, що вас найбільше хвилює. Потім записують: чому ви точно впевнені, що це так важливо. Коли складений список із чотирьох головних, ключових цілей, уточнюється їх відповідність правилам.

Отже, активізація творчих здібностей потребує сприятливого та розвивального середовища, яким є тренінг креативності, з метою природного поведіння, відчуття легкості, натхненного стану, мотивації до самозмін, до саморозвитку та актуалокреативогенезу.

Висновки до розділу III

В умовах сьогодення залишається актуальною проблема реалізації потенційних можливостей кожної особистості, здатності до творчості, вдалого пристосування до постійно змінних умов життя.

Ми прихильно до думки професора Рибалки В.В. щодо того, що процес розвитку творчої особистості є досить тривалим і здійснюється впродовж роки і десятиліття, займаючи значну частину людського життя. Він має певні вихідні, проміжні та регулятивні характеристики, що починають виявлятися ще у ранньому дитинстві, проходять певний етап кристалізації у підлітковому та юнацькому віці, зазнають цілеспрямованих якісних і кількісних перетворень, збагачень і нарешті – реалізуються у творчих досягненнях молодості, зрілого віку і навіть старості.

Реалізація суб'єкта в навчальній діяльності, що є кроком до оптимізації навчального процесу, можлива завдяки особистісно-орієнтованій, суб'єкт-суб'єктній моделі педагогічної взаємодії, в основі якої проблемно-діалогічне та індивідуалізоване навчання. Викладач і студент співпрацюють як рівноправні партнери спілкування.

Важливим розвивальним методом творчих здібностей та адаптаційних здатностей особистості є соціально-психологічний тренінг, який передбачає розвиток особистісного потенціалу, інтелектуальних ресурсів, прийняття себе та інших, вміння вирішувати життєві труднощі, вміння контролювати власні емоції, застосовувати копінг-стратегії вирішення проблем.

РОЗДІЛ IV. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

4.1. Охорона праці на заняттях трудового навчання старшокласників з охорони праці у навчальних майстернях

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. До занять у шкільних майстернях допускаються особи, що не мають медичних протипоказань та ознайомлені з інструкціями з охорони праці.

1.2. Кожен учень повинен знати й виконувати правила безпечної праці в шкільній майстерні, правила пожежної безпеки, санітарно-гігієнічні норми й правила.

1.3. Учні повинні:

✓ своєчасно з'явитися на заняття в спецодязі і з дозволу вчителя або чергового по шкільній майстерні зайняти своє робоче місце, перехід учнів на інше робоче місце без дозволу вчителя забороняється;

✓ залишати шкільну майстерню можна тільки після дзвінка й дозволу вчителя;

✓ використовувати навчальний час для виконання завдання й не займатися зайвими справами, розмовами, своєчасно й високоякісно виконувати доручену роботу;

✓ економно використовувати електричну енергію, матеріали;

✓ під час перерви всі учні виходять із майстерні (крім чергових).

1.4. Щоб запобігти травмуванню і виникненню травмонебезпечних ситуацій, дотримуйтесь таких вимог:

✓ працюйте на справному устаткуванні;

✓ використовуйте справний, добре налагоджений інструмент;

✓ використовуйте інструмент за призначенням. Інакше можна не тільки зіпсувати його, а й отримати травму;

- ✓ не перевіряйте ріжучу кромку інструмента руками. Для цього слід використовувати тренувальні заготовки;
- ✓ передавайте ріжучий та колючий інструмент ручкою вперед;
- ✓ не кладіть інструмент ріжучою кромкою догори й до себе;
- ✓ не відволікайтесь під час роботи і не відвертайте увагу інших;
- ✓ користуйтеся правильними прийомами роботи;
- ✓ дотримуйтеся вимог особистої гігієни.

2. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПЕРЕД ПОЧАТКОМ РОБОТИ.

2.1. Правильно одягніть спецодяг (застебніть його на всі гудзики, сховайте волосся під головний убір).

2.2. Ретельно підготуйте своє робоче місце до безпечної роботи.

2.3. Уважно вислухайте вчителя й отримайте завдання на урок.

2.4. Підготуйте до роботи свій інструмент і пристрої, впевнившись у їх справності.

2.5. Забороняється розпочинати роботу без дозволу вчителя.

3. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС РОБОТИ.

3.1. Під час практичної роботи учні виконують тільки ті види робіт, які доручив учитель.

3.2. Використовуйте робочий час тільки для виконання завдання, не займайтесь сторонніми справами та розмовами, не ходіть без справи по майстерні і не заважайте іншим.

3.3. Утримуйте робоче місце в чистоті.

3.4. Дбайливо ставтесь до устаткування, верстаків, інструментів.

3.5. Інструменти загального користування беріть із дозволу вчителя і відразу після користування повертайте їх.

4. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ РОБОТИ.

4.1. Упорядкуйте робоче місце, приберіть деталі, матеріал, сміття, відходи.

4.2. Приведіть інструменти у справний стан (зняміть заусениці, очистіть напилки від стружки).

4.3. Старанно приберіть робоче місце (стружку не здувайте і не змахуйте руками).

4.4. Покладіть інструменти в порядок, установлений учителем.

4.5. Приведіть до ладу свій одяг і залиште майстерню з дозволу вчителя.

4.6. Після виходу учнів чергові розпочинають прибирання приміщення.

5. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.

5.1. Негайно повідомте вчителя:

- ✓ при виявленні несправностей під час роботи;
- ✓ у випадку пожежі;
- ✓ при ознаках нездужання або захворювання;
- ✓ у випадку отримання травми чи ушкодження.

4.2. Вплив метеорологічних умов, фізіологічних умов організму та раціональної організації робочого місця на реалізацію творчого потенціалу особистості

На функціонування людського організму, розвиток психіки та особистості як соціального індивіда впливають різноманітні зовнішні фактори, а саме метеорологічні умови, фізіологічні фактори життєдіяльності. Саме дані детермінанти впливають на базовому рівні на особистість, і зокрема на вищий рівень його розвитку, а саме інтелектуальний, соціальний, творчий тощо.

Метеорологічні умови визначаються температурою, відносною вологістю і рухливістю повітря. Санітарні норми вимагають забезпечити на робочому місці нормальну температуру 10-30⁰С, нормальну відносну вологість, рухливість повітря та забезпечення очистки повітря відповідними пристроями.

Терморегуляція – це здатність людського організму зберігати постійну температуру (36,6) незалежно від температури зовнішнього середовища. Кількість тепла що виділяється людиною залежить від тяжкості виконуваної роботи:

- Легка робота $6,3 \cdot 10$ лютого кДж / год;

- Середньої тяжкості $6,3 \cdot 10^2$ жовтня - $11 \cdot 10^{10}$ лютого кДж / год;
- Важка робота $> 11 \cdot 10^2$ кДж / год

Таблиця 4.1

Санітарні норми встановлюють температуру повітря в приміщенні

<u>робота</u> по тяжкості	теплий період	холодний період
легка <u>робота</u>	+23 - +25	+22 - +24
середньої тяжкості	+21 - +23	+18 - +20
важка робота	+12 - +18	+16 - +18

Надмірне тепло викликає у людини порушення теплообміну, що може призвести до ураження нервової системи, тому для нормалізації метеорологічних умов створюється штучна і природна вентиляція. Природна вентиляція здійснюється через кватирки, фрамуги, вентиляційні короба.

Штучна вентиляція влаштовується в приміщеннях зі значним тепловим виділенням і малої шкідливістю.

Для найкращої нормалізації температури в приміщенні використовуються кондиціонери. Промениста енергія виходить від нагрівальних приладів, при електра та газової зварюванні, від сонячної радіації і ультрафіолетових променів - може викликати опіки різних ступенів.

Захист від опіків променистої енергії і підвищених температур передбачає: 1) захист очей, 2) спеціальний одяг; 3) застосування екранування; 4) повітряна амортизація; 5) пристрій водяних завіс; 6) перерви в роботі; 7) забезпечення працюючих підсоленою водою.

Робота на відкритому повітрі в холодний період року загрожує обмороженням. Першу допомогу при обмороженні надають на робочому місці, шляхом розтирання пошкоджених ділянок. При вітрі в 6 балів (12-13 м/с), при знижених температурах роботу заборонено [27].

Заходи щодо попередження обмороження:

- видача теплового спецодягу;

- встановлення перерв у роботі та легких укриттів робочих місць.

Відносна вологість повітря встановлюється санітарними нормами і вважається нормальною в межах 50-60% при температурі не нижче 24 °С. У теплий період року допускається збільшення вологості до 75%. Вологість приміщення регулюється кондиціонерами.

Швидкість руху повітря: - в холодний період року 0,1-0,5 м / с; - в теплий період року 0,1-1,5 м / с.

При організації робочого місця велику увагу звертають на фізіологію людського тіла (терморегуляція, слух, зір, дихання, нюх, нервова система).

Робочі рухи поділяються на три групи:

- 1) власне робочі;
- 2) гностичні або пізнавальні (застосовуються для пізнання об'єкта);
- 3) пристосовані.

Умова праці – це сукупність факторів виробничого середовища, які впливають на здоров'я людини і працездатність у процесі праці.

Робоча зона – це простір обмежений по висоті 2м над рівнем підлоги або майданчика, на якій знаходяться місця постійного або тимчасового перебування працюючих.

Робоче місце – це місце постійного або тимчасового перебування працюючих у процесі праці.

Постійне робоче місце – це місце на якому працівник перебуває більшу частину свого робочого часу (більше 50% зміни або 2 години безперервно). Якщо при цьому робота здійснюється в різних пунктах робочої зони, постійним робочим місцем, є вся зона.

Працездатність людини протягом робочої зміни характеризується ознаками:

- а) підвищена працездатність;
- б) відносно стійка;
- в) падіння працездатності (стомлення).

Втома, якщо воно не досягло надмірних ступенів, оборотно зникає після відпочинку. Перевтому можна зняти тільки тривалим відпочинком – відпусткою, у важких випадках - медичним лікуванням.

На ступінь стомлюваності робітників впливає: темп, ритм і монотонність роботи.

Ергономіка робочого місця вивчає взаємодію людини з технічними засобами, предметами праці і виробничим середовищем з метою забезпечення високої продуктивності праці при збереженні здоров'я.

Ергономікою розглядається єдина система: людина, машина, середовище, провідна роль відводиться людині. Цією системою враховується антропологія, розміри і форми людини, фізіологія, процеси та механізми життєдіяльності людини, психологія.

Середні розміри робочого місця:

1) стоячи:

- Максимальна висота робочого місця 2,1 м;
- Розмах руки до кисті 1,35 м;
- Розмах руки до кінчиків пальців 1,55 м.

2) сидячи:

- Розмах руки до ліктя 72см;
- Розмах руки до кисті 1,35 м;
- Розмах руки до кінчиків пальців 1,55 м.

Отже, в основі реалізації творчого потенціалу особистості лежить є сприятливі умови не лише зі сторони прояву інтелекту і здібностей, тобто суб'єктивні, особистісні, але й зовнішні, до яких належать метеорологічні, санітарно-гігієнічні, температурні.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Навчання у виші вимагає від «вчорашнього учня» актуалізації адаптаційного потенціалу, здатності увійти у кардинально нову систему освітніх послуг, включитися у незнайому систему відносин «студент-викладач», «студент-одногорупник». Від того як студент включитися в навчальний процес на початковому рівні, як побудує свої відносини з одногрупниками, педагогами, адміністрацією, яку обере навчальну стратегію, який темп застосує, від цього залежить успішність навчального процесу та професійне становлення майбутнього фахівця.

З'ясовано, що важливими вимогами для успішної адаптації є гнучкість мислення, прояв оригінальності, нестандартності, генерування ідей, багатовекторність, здатність шукати нові шляхи, тобто володіння творчими здібностями.

Науковці досліджуючи проблему здібностей визначають дане поняття як складне індивідуально-психологічне утворення, як психічну властивість в структурі особистості (Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин, Е.А. Клімов, Л.Ф.Бурлачук, В.М. Блейхер, В.М.Дружинін, С.Л. Рубінштейн, Л. Музика, О.І. Кульчицька, В.О. Моляко, В.В. Рибалка).

Узагальнюючи траткування здібностей, це індивідуально-психологічні властивості особистості, що забезпечують можливість успішного виконання діяльності. Аналізуючи наукові підходи, творчі здібності – це індивідуально-психологічні властивості особистості, в основі яких є дивергентний тип мислення, який пов'язаний з породженням, продукуванням багатьох рішень проблемної ситуації на основі однозначних вихідних даних.

В ході психодіагностичного дослідження підбрано та апробовано комплекс взаємодоповнюючих методик, а саме тест “Креативність” Н.Ф.Вишнякової, Р.В.Ткач, спрямований на ідентифікацію компонентів творчої особистості, визначення наступних якостей: творче мислення, уява, інтуїція, почуття гумору, емоційність, творче відношення до професії; опитувальник

соціально-психологічної адаптації Р.Даймонда і К.Роджерса, тест стресостійкості та тест «Професійної готовності» Л.Н. Кабардової.

Найвищими показниками творчих здібностей є: допитливість (у 81%), інтуїція – також у 81%, увага – у 79% опитуваних. Це свідчить про те, що такі досліджувані мають високий дослідницький інтерес, їх цікавить нова інформація, здійснюють пошук відповідей на незнайомі теми, запитання, розвинена здатність до передбачення, мають високий поріг чутливості щодо змін, отримують об'єктивну інформацію нераціональним шляхом, мають здатність до синтезованого підходу у вирішенні проблем, уміють створювати нові схеми, продукують образи, здатні до нових ідей та результатів.

Звертаючи увагу на низькі показники, то до них належать творче відношення до професії – у 32%, емоційність – у 26%, творче мислення – у 27%. Це свідчить про те, що такі молоді люди не здатні знаходити творчий компонент в майбутній професійній діяльності, спосіб творчої реалізації в професії. Це пов'язують, мабуть, з тим, що учні ще не стикалися з професією і обов'язками, не визначилися з професією, а студенти-першокурсники поки ще не включені в процес суто професійної підготовки. Оскільки на перших курсах зазвичай подаються предмети загальної підготовки, такі як ділова українська мова, історія та культура України, іноземна мова, філософія тощо.

Творче мислення у 27% опитуваних знаходиться на низькому рівні, що свідчить про складність генерування нових і цікавих ідей, шаблонність сприймання матеріалу, складність відхилення від звичних способів мислення.

Причиною браку творчого відношення до професії ж низький рівень творчого мислення. Зокрема простежена кореляція між емоційним дискомфортом та зовнішнім контролем (екстернальністю), неприйняттям себе та підлеглистю, есканізмом і зовнішнім контролем.

У досліджуваних як в учнів (71%), так і студентів (63%) переважає адаптивність, тобто такі молоді люди уміють гнучко видозмінювати свою поведінку в залежності від обставин, не страждають у новій незвичній ситуації, витрачають небагато ресурсу для зміни своєї активності. Разом з тим, у нашій

вибірці є 29% учнів, які важко переживають незвичні умови життєдіяльності, почуваються дещо хворобливо, важко долають ситуації невизначеності. Саме така категорія молодих людей має проблеми з адаптацією. Тому саме ці досліджувані знаходяться у групі ризику щодо пристосування до умов навчального закладу. Звернімо увагу, що саме студенти є в більшій мірі дезадаптованими на 16%, ніж старшокласники. Це свідчить, що умови візувського навчання є стресовими і призводять до дезадаптаційних наслідків.

Узагальнюючи результати методик соціально-психологічної адаптованості та творчих здібностей, можна побачити зв'язок між здатністю до успішного пристосування і креативності особистості. Вдалу адаптацію особистості досліджуваних забезпечують допитливість, інтуїція, та увага. Тобто допитливість дозволяє дізнатися нову інформацію, довідатися про нові умови навчання, перспективні напрямки розвитку та діяльності, проявляють інтерес до нових знань та умінь, бажання бути компетентним.

Аналізуючи отримані результати досліджень, слід відзначити необхідність розвитку особистісних чинників творчості, а саме: самоприйняття себе, інтернальність, домінування, розвиток самовладання та рефлексії.

У даній роботі запропоновано психолого-педагогічну програму розвитку творчих здібностей та адаптаційного потенціалу особистості з метою успішного входження у навчально-виховний процес вищого закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбрумова А.Г. Социально-психологическая дезадаптация личности и профилактика суицида / А.Г. Амбрумова, В.А. Тихоненко, Л.Л. Бергельсон // Вопросы психологии, №4. – 1981. – С. 91-102.
2. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – №1. – Т. 15. – 1994. – С. 3-17.
3. Асмолов А.Г. Психология личности / А.Г. Асмолов: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
4. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – №1. –1989. – С. 92-100.
5. Барко В.І. Психологічна діагностика здібностей особистості до навчання у вузі / В.І. Барко, О.В. Шаповалов, В.Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота. – №9. – 1998. – С. 27-30.
6. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. – Л.: Наука, 1988. – 267 с.
7. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей / Д.Б. Богоявленская: Учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по направлению и специальности психологии. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
8. Борисенко О.І. Психологічна адаптація слухачів-іноземців підготовчого факультету вищого медичного закладу освіти / О.І. Борисенко // Автореф. дис...канд.психол.наук:19.00.02 / Ін-т психології ім.Г.С.Костюка АПН України. – К., 2000. – 19с.
9. Бурлачук Л.Ю. Индивидуально-психологические особенности больных сердечно-сосудистыми заболеваниями в процессе их социальной адаптации / Бурлачук Л.Ю., Коржова Е.Ю // Психологический журнал, №3. – Т.13. – 992. – С.112-120.

10. Варбан М.Ю. Диагностика профессиональных ожиданий в юношеском возрасте / Варбан М.Ю. // Практична психологія та соціальна робота, №3. – 1999. – С.32-36.
11. Варбан М.Ю. Рефлексія професійного становлення в студентські роки / М.Ю. Варбан // Автореф. дис...канд.психол.наук:19.00.01/Ін-т психології ім.Г.С.Костюка АПН України.-К., 1999.-18с.
12. Василюк Ф.Е. Типология переживания различных критических ситуаций / Ф.Е. Василюк // Психологический журнал. – №5. – Т.16. – С.104-114.
13. Венгер А.Л. Групповая работа со старшеклассниками, направленная на их адаптацию к новым социальным условиям / А.Л. Венгер, Ю.М. Десятникова // Вопросы психологии, №1. – 1995. – С. 25-33.
14. Вишнякова Н.Ф. Тест «Креативність» / Н.Ф. Вишнякова, Р.В. Ткач // Обдарована дитина. – 1998. – №5-6. - С. 44-49.
15. Власенко Л.В. Концепція соціально-психологічного супроводу студентів вищих навчальних закладів / Л.В. Власенко // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. К.: 2001, Т.IV. Ч.2. – С. 54-61.
16. Гапонова С.А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения / С.А. Гапонова // Психологический журнал, №3. – Т.15. – 1994. –С. 131-135.
17. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии, № 3. – 1994. – С. 43-52.
18. Гнатко М. Феномен креативності як психологічна проблема / М. Гнатко // Психологічні перспективи. – Випуск 1. – 2001.
19. Григорчук Л.І. Формування готовності слухачів факультету довузівської підготовки до навчання у вищому технічному закладі освіти / Л.І. Григорчук: Автореферат дис.на...канд.пед.наук. – Чернівці, 2000. – 19с.

20. Губенко О.В. Формування у старшокласників готовності до вибору професій у сфері творчої технічної діяльності (психологічний аспект / О.В. Губенко // Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 1998. – 24 с.
21. Гусейнова Л.А. Ценностные ориентации: гендерный аспект / Л.А. Гусейнова // Соц. ис., №5. – 1999. – С. 130-133.
22. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 1999. – 356 с.
23. Дубчак Г.М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у вузі / Г.М. Дубчак // Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2000. – 19 с.
24. Ершова Н.Г. Педагогические условия активизации процесса адаптации студентов-первокурсников к учебной деятельности в ИФК / Н.Г. Ершова // Автореф. дис... канд. пед. наук: 19.00.13 / Санкт-Петербург. гос. акад. физической культуры им. П.Ф. Лесгафта. – СПб., 1998. – 22 с.
25. Забродський М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 112 с.
26. Іванова О.В. Соціально-психологічна адаптація курсантів у вищому закладі МВС як етап професійного становлення майбутніх співробітників пенітенціарної системи / О.В. Іванова // Автореф. канд. психол. наук: 19.00.06 / Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 1999. – 16 с.
27. Іванцев Н.І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки / Н.І. Іванцев: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2000. – 19 с.
28. Кипнис М. Тренінг креативності / М. Кипнис. – М.: Ось-89, 2004. – 128 с.

29. Кон И.С. Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности). Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. - М.: Просвещение, 1979. - 175 с.
30. Кульчицкая Е.И. Одаренность как психологическая проблема (начало) / Е.И. Кульчицкая // Практична психологія та соціальна робота, №7. – 2001. – С. 28-30.
31. Лапкин М.М. Мотивация учебной деятельности и успешность обучения студентов вузов / М.М. Лапкин, Н.В. Яковлева // Психологический журнал, №4. – т.17. – С.134-140.
32. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст / Н.С. Лейтес. – М.: «Педагогика», 1971. – 280 с.
33. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А.Г. Маклаков // Психологический журнал, №1. – т. 22. – С.16-24.
34. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности А.М. Матюшкин // Вопр. психол. – 1989. - №6. – С. 29-33.
35. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В.А. Моляко // Обдарована дитина. – 2002. – №4. – С. 19-26.
36. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) / А.А. Налчаджян. – Ереван, 1988. – 364 с.
37. Научитель Е.Д. Адаптация студента в вузе / Е.Д. Научитель // Практична психологія та соціальна робота. – №7. – 2001. – С. 21-23.
38. Научитель О.Д. Ціннісні орієнтації студентів: психологічні фактори формування, розвитку, трансформації / О.Д. Научитель: // Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 1999. – 17 с.
39. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. Высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. - 3-е изд. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. - Кн. 3: Психодиагностика.

- Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики.-640с.
- 40.Нікітіна І. В. Психологічні особливості суб'єктного самовизначення особистості в період повноліття / І.В. Нікітіна // Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 18с.
- 41.Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін.: Підручник. – К.:Либідь, 1999. – 536с.
- 42.Періг І.М. Результати психодіагностичного вивчення адаптації студентів до умов ВНЗ методом анкетування // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України» за ред. С.Д. Максименка, Т. 24, Вип 7, К.: 2013. – С. 136-145.
- 43.Періг І.М. Програма розвитку творчих здібностей студентів вищої технічної школи // І.М. Періг // Вісник Національного технічного університету України „Київський політехнічний інститут”.Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – Київ: ІВЦ „Політехніка”, 2006. - №11(16). – С. 80-84.
- 44.Періг І.М. Діагностика креативності студентів / І.М. Періг // Вісник Національного технічного університету України „Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – Київ: ІВЦ „Політехніка”, 2007. - №3. – С. 94-99.
- 45.Періг І.М. Психологічні умови розвитку творчої обдарованості студентів вищого технічного навчального закладу: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / І.М. Періг ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2006. – 23 с.
- 46.Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика / Я.А. Пономарев. – М.: «Педагогика», 1976. – 280 с.
- 47.Равасевич І. Психологічні концепції адаптації особистості у системному теоретичному обґрунтуванні / І.Равасевич // Психологія і суспільство. – №4. – 2001.-С.16-40.

- 48.Ракитянська С.С. Дослідження стресостійкості та рівня невротизації у студентів першого курсу вищого навчального закладу / С.С. Ракитянська // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К.: 2001,т. IV, ч.2. – С.208-213.
- 49.Резнік Т.І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників / Т.І. Резнік // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – д №1. – С. 1-3.
- 50.Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості / В.В. Рибалка: Навч. посібник. – К., ІЗМН, 1996. – 236 с.
- 51.Ротенберг В.С. Поисковая активность и адаптация / В.С. Ротенберг, В.В. Аршавський. – М.: Наука, 1984. – 192с.
- 52.Сабанадзе І.О. Соціально-психологічні фактори дезадаптивності та її корекція у підлітків / І.О. Сабанадзе / Автореф. Дис...канд.психол.наук: 19.00.07 / Нац.пед.ун-т ім.М.П.Драгоманова. – К., 2000. – 18с.
- 53.Соколова И.М. Методы исследования адаптации студентов / И.М. Соколова. – Харьковский государственный медицинский университет. Харьков. – 2001. – 276с.
- 54.Теплов Б.М. Избранные труды / Б.М. Теплов: В 2-х т. Т.І. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.
- 55.Федотова Т. Особливості ставлення творчо обдарованих осіб юнацького віку до оточуючих // Психологічні перспективи. – Випуск 2. – 2002.
- 56.Фонарев А.Р. Формы становления личности в процессе ее профессионализации // Вопросы психологии, №2. – 1997. – С.88-93.
- 57.Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості: Наукове видання. – Тернопіль: "Економічна думка", 2000. – 197 с.
- 58.Хазратова Н.В. Включення студента до соціально-психологічного простору ВНЗ: типи особистісних проблем та консультативна робота з студентами / Н.В. Хазратова // Практична психологія та соціальна робота. – №2. – 2000. – С.5-8.

- 59.Хазратова Н.В. Тренінг адаптації першокурсників до умов навчання у вищому закладі освіти (включення до соціально-психологічного простору організації) / Н.В. Хазратова // Практична психологія та соціальна робота. – №5. – 2000. – С.27-31.
- 60.Холодная М.А. Основные направления изучения психологии способностей в институте психологии РАН // Психологический журнал. – 2002. – Т.23. – №3.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест "Креативность" (автор Вишнякова Н.)

Психодиагностика психолога в школе - Диагностика интеллектуального развития

Тест "Креативность" позволяет выявить уровень творческих склонностей личности и построить психологический креативный профиль, рефлексирова креативный компонент образа "Я - реальный" и представление об образе "Я-идеальный". Сравнение двух образов креативности "Я-реальный" и "Я-идеальный" позволяет определять креативный резерв и творческий потенциал личности.

Вам предлагается самостоятельно оценить свои личностные качества, отвечая на вопросы теста. Внимательно прочитайте вопросы. При положительном ответе на вопрос поставьте знак "+", при отрицательном поставьте знак "-" в графу "Я-реальный" и "Я-идеальный". Долго над ответом не задумывайтесь, потому что первый ответ импульсивный и обычно правильный. Будьте искренни!

№ п/п	Индекс	Содержание вопроса	Образ "Я-реальный"	Образ "Я-идеальный"
1.	М	Задумываетесь ли вы, какие причины заставляют вас создавать что-либо новое?		
2.	Л	Бывают ли у вас неприятности из-за собственного любопытства?		
3.	О	Возникает ли у вас желание оригинально усовершенствовать хорошую вещь?		
4.	В	Мечтаете ли вы приобрести известность, создав что-либо социально новое?		
5.	И	В ситуациях риска вы доверяете интуиции?		
6.	Э	Вы считаете, что в конфликтных ситуациях возможно избежать эмоциональных переживаний?		
7.	Ю	Отвечаете ли вы шуткой, если вас разыгрывают?		
8.	П	Если представится случай, вы поменяете работу на более оплачиваемую, но менее творческую?		
9.	М	Вы продумываете последствия		

		принимаемого вами решения?		
10.	Л	Познание нового перестает быть любопытным для вас, если оно связано с риском?		
11.	О	Приходилось ли вам удачно использовать вещи не по назначению?		
12.	В	Бывает ли так, что когда вы рассказываете о каком-нибудь подлинном случае, то прибегаете к вымышленным подробностям?		
13.	И	В экстремальных ситуациях вы чаще прислушиваетесь к голосу разума, чем к интуиции?		
14.	Э	Доставляет ли вам эмоциональное удовлетворение процесс творческой деятельности?		
15.	Ю	Любите ли вы шутить и смеяться над собой?		
16.	П	Изобретали ли вы что-то новое в интересующей вас сфере деятельности?		
17.	М	Утомляет ли вас работа, требующая творческого мышления в нестандартных ситуациях?		
18.	Л	Отмечают ли окружающие, что вы во все вникаете?		
19.	О	Является ли редким ваше увлечение?		
20.	В	Бывает ли, что у вас возникают необычные образы, связанные с реальными событиями?		
21.	И	Вы иногда предчувствуете, кто звонит вам по телефону, еще не сняв трубку?		
22.	Э	Равнодушны ли вы к отрицательным проявлениям эмоций чужих детей?		
23.	Ю	Смеетесь ли вы над своими неудачами		

24.	П	Посещали бы вы ради новых знаний специальные занятия, даже если это связано с неудобствами?		
25.	М	Достаточно ли для вас мелкой детали, намек на проблему, чтобы увлечься ее разработкой?		
26.	Л	На философские детские вопросы вы нашли ответы в зрелом возрасте?		
27.	О	Испытываете ли вы потерю интереса к оригинальным, рискованным предложениям ваших партнеров по работе?		
28.	В	Фантазируете ли вы сейчас, как бы вы жили в другом городе или в другом веке?		
29.	И	Вам трудно предвидеть последствия предстоящего события?		
30.	Э	Вы чувствуете эмоциональный подъем и вдохновение в начале нового дела?		
31.	Ю	Бывает ли так, что вы заранее готовили шутку или шуточные истории с целью развеселить компанию?		
32.	П	Утомляют ли вас неожиданности в профессиональной деятельности, требующие новых выходов из создавшейся ситуации?		
33.	М	Вы продумываете варианты решения трудных проблем, прежде чем сделаете выбор наиболее продуктивного?		
34.	Л	Когда вы долго не познаете новое, вас мучает чувство неудовлетворенности?		
35.	О	Вы любите работу, требующую смекалки, даже если она связана с трудностями реализации?		

36.	В	Сталкиваясь с необычными проблемами, вы предвидите перспективы их решения?		
37.	И	Снился ли вам когда-нибудь сон, который предсказал происшедшие потом события?		
38.	Э	Сочувствуете ли вы людям, которые не достигли желаемого результата в творчестве?		
39.	Ю	Используете ли вы юмор для выхода из затруднительных ситуаций?		
40.	П	Вы выбирали профессию с учетом своих творческих возможностей?		
41.	М	Вам трудно продумать многие отрицательные последствия конфликтной проблемы?		
42.	Л	Сможете ли вы рискнуть карьерой ради познания нового?		
43.	О	Будете ли вы заниматься созданием чего-то необычного, если это связано с какими-то трудностями?		
44.	В	Вам трудно представить незнакомое место, в которое вы стремитесь попасть?		
45.	И	Случалось ли так, что вы вспомнили о человеке, с которым давно не встречались, а потом вдруг неожиданно он позвонил или написал вам письмо?		
46.	Э	Сочувствуете ли вы обманутому человеку?		
47.	Ю	Бывает ли так, что вы сами придумываете анекдоты и смешные истории?		
48.	П	Если вы лишитесь возможности работать, то жизнь для вас потеряет интерес?		

49.	М	Основательно ли вы продумываете все этапы своей творческой деятельности?		
50.	Л	Хочется ли вам порой разобрать вещь, для того чтобы узнать, как она работает?		
51.	О	Вы импровизируете в процессе реализации уже разработанного плана действия?		
52.	В	Вы сочиняете сказки детям?		
53.	И	Бывает ли так, что вы по каким-то необъяснимым причинам не доверяете некоторым людям?		
54.	Э	Вы склонны сильно переживать, если вас обманули?		
55.	Ю	Раздражает ли вас шутка, выраженная в форме иронии?		
56.	П	Вы чувствуете, что ваша профессия позволит улучшить окружающий мир?		
57.	М	Думаете ли вы, какие тайные причины скрыты в творческой деятельности человека?		
58.	Л	Интересует ли вас, как живут соседи?		
59.	О	Предпочитаете ли вы общаться с людьми с необычными взглядами?		
60.	В	Фантазировали ли вы когда-нибудь о том, что можно было бы сделать, получив наследство?		
61.	И	Вам трудно определить характер человека с первого взгляда?		
62.	Э	Вы сочувствуете нищим людям?		
63.	Ю	Считают ли вас окружающие остроумным человеком?		

64.	П	В вашем профессиональном творчестве было много неудач?		
65.	М	Вы размышляете о причинах успехов и неудач в своей творческой деятельности?		
66.	Л	Если вы встречаете непонятное новое слово, то узнаете его смысл в справочниках?		
67.	О	Интересуют ли вас люди, которые придерживаются только традиционных взглядов на жизнь		
68.	В	Пишите ли вы стихи?		
69.	И	Глядя на знакомого человека, вам трудно предугадать, как сложится его жизнь?		
70.	Э	Вы редко выражаете свои эмоции при уличных скандалах?		
71.	Ю	Трудно ли вам с юмором выйти из затруднительной ситуации?		
72.	П	Можете ли вы в своей работе пойти на риск, если шансы на успех не гарантированы?		
73.	М	Достоверно ли вы восстанавливаете по случайным деталям целостный результат?		
74.	Л	Пытались ли вы проследить генеалогическое древо жизни?		
75.	О	Если бы ваши знакомые знали, о чем вы мечтаете, то считали бы вас чудаком?		
76.	В	Вам трудно представить себя в старости?		
77.	И	Бывает ли так, что вы опасаетесь идти на встречу с незнакомым человеком из-за интуитивного беспокойства?		

78.	Э	Наблюдая драматическое событие в жизни людей, чувствуете ли вы, что это происходило с вами?		
79.	Ю	Предпочитаете ли вы комедию всем остальным жанрам?		
80.	П	Обязательно ли творчество должно сопутствовать профессиональной деятельности?		

Обработка результатов

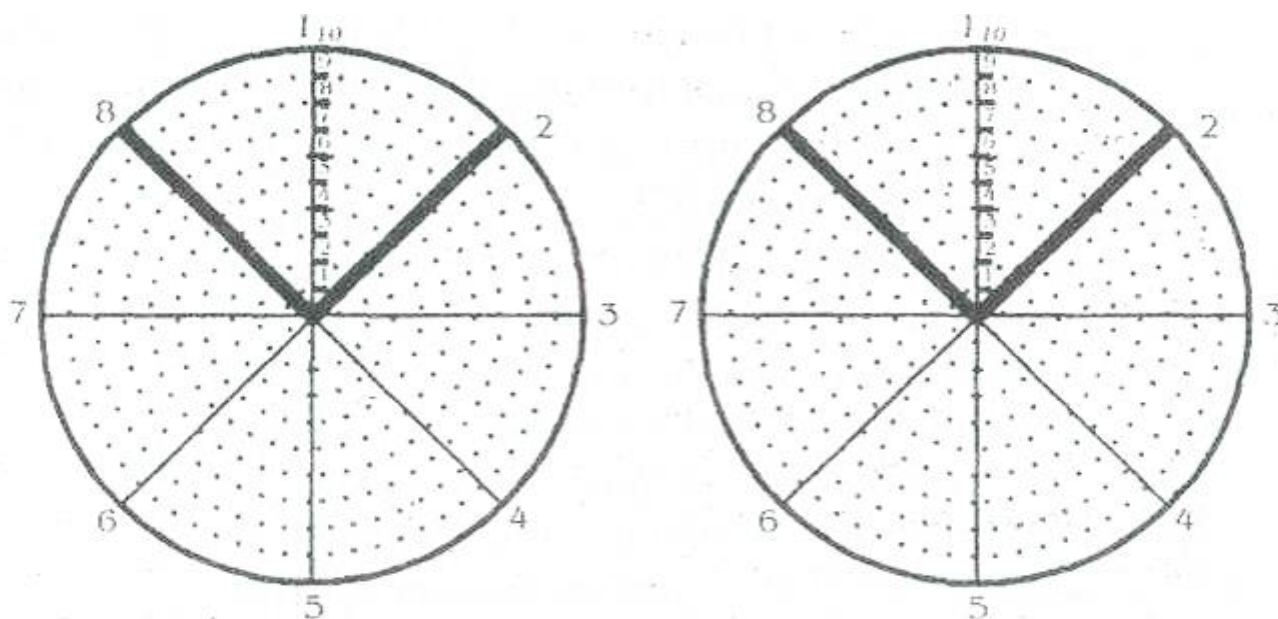
Количество баллов по каждому индексу креативности определяется по ключу теста при суммировании полученных баллов. Если у испытуемого ответ на вопрос совпадает с ключом теста, он получает один балл по данному индексному показателю: "Я—реальный" и "Я—идеальный". Например, если на первый вопрос испытуемый ответил положительно (+) в графе "Я-реальный" и "Я-идеальный" и ключ ответа +, то по первому индексу М (творческое мышление) он получает по одному баллу, если отрицательно (-), то не получает баллы. Необходимо помнить, что ключ к тесту относится по каждому качеству не только к "Я-реальный", но и к "Я-идеальный".

Построение психологических профилей креативности "Я-реальный" и "Я-идеальный"

Для построения психологических профилей креативности нарисуйте два круга "Я-реальный" и "Я-идеальный" и разделите каждый на восемь частей. Разметьте полученные отрезки оси с середины на десять равных частей. На них откладываются баллы, которые отмечаются точками на оси каждого креативного показателя. Они свидетельствуют об уровне восьми выделенных креативных склонностей, которые при соединении точек составляют *психологический профиль креативности*.

Показатели верхней части круга (1,2,8) соответствуют сознательным, а нижние (4, 5, 6) - подсознательным процессам творческой личности. Показатели 3 и 7 относятся к пограничным сознательно-подсознательным психическим процессам.

С целью определения **резервов и творческого потенциала личности** необходимо совместить эти круги, обозначив *красной соединительной линией* контуры психологического профиля креативности "Я-идеальный" и синей - "Я-реальный".

"Я-реальный"

"Я-идеальный"

Реальное и идеальное представление о креативности и творческих склонностях выполняет функцию регулятора самооценки и рефлексии. Однако следует учитывать, что у всех людей разное идеальное представление о своих творческих возможностях и они часто бывают завышенными или заниженными. Данная проблема является предметом обсуждения ее с психологом в процессе психологического консультирования с целью психокоррекции личности.

В заключение необходимо отметить, что к диагностике креативности необходимо подходить как к "миниатюрной модели творческого акта" (П.Торранс), которая предоставляет возможность ориентации в уровне развития индивидуальной программы креативной личности. Применять

созданный тест "Креативность" необходимо параллельно с проективными методиками и профессиональным наблюдением за процессом развития креативности в творческих формах деятельности. Диагностика креативности носит в основном ориентировочный разведывательный характер. Подлинное проявление креативности происходит в процессе продуктивной деятельности, когда по мере включения в творческий процесс и приобщения к созидательной деятельности человека постепенно происходят психокоррекция и самокоррекция, в ходе которых раскрывается и развивается креативный потенциал личности.

**Методика дослідження соціально-психологічної адаптації
К. Роджерса - Р. Даймонда**

Вік досліджуваного: з 14 років.

Процедура дослідження

Психолог пропонує досліджуваному прочитати висловлювання та порівняти їх зі своїм досвідом. У бланку слід зазначити відповідь, базуючись на таких оцінках:

- 0 - це мене зовсім не стосується;
- 1 - це мене не стосується;
- 2 - мабуть, це мене не стосується;
- 3 - не знаю, чи це мене стосується;
- 4 - це схоже на мене, але маю сумніви;
- 5 - це схоже на мене;
- 6 - це точно я.

Текст методики

1. Відчуває незручність, коли вступає з кимось у діалог.
2. Не має бажання розкриватися перед іншими.
3. У всьому подобається ризик, боротьба, змагання.
4. Має до себе високі вимоги.
5. Часто сварить себе за те, що зробив.
6. Часто відчуває себе пригнобленим.
7. Має сумніви, що може подобатися особам протилежної статі.
8. Свої обіцянки виконує завжди.
9. Теплі, добрі стосунки з оточуючими.
10. Людина стримана, замкнена; тримається осторонь.
11. У невдачах звинувачує себе.
12. Людина відповідальна; на неї можна покластися.
13. Відчуває, що не у змозі змінити щось, усі зусилля марні.
14. На багато речей дивиться очима однолітків.
15. Приймає в цілому ті правила й вимоги, яких варто дотримуватись.
16. Власних переконань і правил не вистачає.
17. Подобається мріяти, іноді - вдень; важко повертається від мрії до реальності.
18. Завжди готовий до захисту і навіть нападу: переживає образи болісно, розмірковуючи над способами помсти.
19. Уміє керувати собою і власними вчинками, примушувати себе або дозволяти собі; самоконтроль для нього - не проблема.
20. Часто змінюється настрій: настає нудьга.
21. Усе, що стосується інших, не хвилює: зосереджений на собі, зайнятий собою.
22. Люди, як правило, йому подобаються.
23. Не соромиться своїх почуттів, відкрито їх виражає.

24. Серед великого скупчення людей відчуває себе дещо самотньо.
25. Нині бажає все покинути, кудись сховатися.
26. З оточуючими зазвичай вільно спілкується.
27. Важко боротися із самим собою.
28. Напружено сприймає доброзичливе ставлення оточуючих, якщо вважає, що не заслуговує на нього.
29. У душі - оптиміст, вірить у найкраще.
30. Людина вперта; таких називають важкими.
31. До людей критичний, засуджує їх, якщо вважає, що вони цього заслуговують.
32. Часто відчуває себе не тим, хто веде, а тим, кого ведуть: йому не завжди вдається думати і діяти самостійно.
33. Більшість із тих, хто його знає, добре до нього ставиться, люблять його.
34. Іноді бувають такі думки, про які не хочеться комусь розповідати.
35. Людина з привабливою зовнішністю.
36. Відчуває себе безпомічним, має потребу відчувати когось поруч.
37. Приймавши рішення, виконує його.
38. Приймаючи самостійні рішення, не може звільнитися від впливу інших людей.
39. Відчуває почуття провини, навіть коли звинувачувати себе немає сенсу.
40. Відчуває неприязнь до того, що його оточує.
41. Усім задоволений.
42. Почувається погано: не може організувати себе.
43. Відчуває млявість; усе, що раніше хвилювало, стало байдужим.
44. Урівноважений, спокійний.
45. Роздратований, часто не може стриматися.
46. Часто відчуває себе ображеним.
47. Людина спонтанна, нетерпляча, гарячкувата: бракує стриманості.
48. Буває, що поширює плітки.
49. Не дуже довіряє своїм почуттям: вони іноді підводять його.
50. Досить важко бути самим собою.
51. На першому місці - думки, а не почуття: перед тим як щось зробити, добре поміркуює.
52. Те, що відбувається, тлумачить по-своєму, здатен нафантазувати зайве.
53. Терплячий до інших і приймає кожного таким, яким він є.
54. Намагається не думати про свої проблеми.
55. Вважає себе цікавою людиною - привабливою як особистість, помітною.
56. Людина сором'язлива.
57. Обов'язково треба нагадувати, підштовхувати, щоб доводив справу до кінця.
58. У душі відчуває перевагу над іншими.
59. Немає нічого, у чому б виявив індивідуальність, своє "Я".
60. Боїться думок інших про себе.
61. Честолюбний, небайдужий до успіху, схвалення: у тому, що для нього суттєво, намагається бути кращим.
62. Людина, у якої на даний момент багато такого, що викликає презирство.

63. Людина діяльна, енергійна, ініціативна.
64. Пасує перед труднощами й ситуаціями, які загрожують ускладненнями.
65. Просто недостатньо оцінює себе.
66. Ватажок, вміє впливати на інших.
67. Ставиться до себе в цілому добре.
68. Людина наполеглива, їй завжди важливо зробити все по-своєму.
69. Не подобається, коли з кимось порушуються зв'язки, особливо - якщо починаються сварки.
70. Досить довго не може прийняти рішення, потім має сумніви щодо його правильності.
71. Розгублений, невпевнений у собі.
72. Задоволений собою.
73. Йому часто нещастить.
74. Людина приємна, приваблює інших.
75. Можливо, не дуже вродливий, але може подобатись як людина, особистість.
76. З презирством ставиться до осіб протилежної статі й не має контактів із ними.
77. Коли треба щось зробити, його охоплюють страх, сумніви.
78. Легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно хвилювало б.
79. Уміє наполегливо працювати.
80. Відчуває, що росте, дорослішає: змінюється сам і змінює ставлення до навколишнього світу.
81. Іноді говорить про те, про що насправді не має уявлення.
82. Завжди говорить тільки правду.
83. Схвильований, напружений.
84. Щоб він щось зробив, треба вперто наполягати на цьому.
85. Відчуває невпевненість у собі.
86. Обставини часто змушують захищати себе, виправдовуватись і обґрунтовувати свої вчинки.
87. Людина поступлива, м'яка у ставленні до інших.
88. Людина, якій подобається міркувати.
89. Іноді подобається хизуватися.
90. Приймає рішення і відразу змінює їх; звинувачує себе у відсутності волі, а вдіяти з собою нічого не може.
91. Намагається покладатися на свої сили, не розраховує на чийсь допомогу.
92. Ніколи не запізнюється.
93. Відчуває внутрішню несвободу.
94. Відрізняється від інших.
95. Не дуже надійний, на нього не можна покластися.
96. Добре себе розуміє, усе в собі приймає.
97. Товариська, відкрита людина; легко спілкується з людьми.
98. Сили і здібності відповідають тим завданням, які треба вирішувати; усе може виконати.
99. Себе не цінує: ніхто його не сприймає серйозно, у кращому випадку усі до нього ставляться поблажливо, просто терплять.

100. Хвилюється, що забагато переймається особами протилежної статі.

101. Усі свої звички вважає позитивними.

№	Показатели	Номера высказываний	Нормы	
1	a	Адаптивность	4, 5, 9, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98	(68-170) 68-136
	b	Дезадаптивность	2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 90, 95, 99, 100	(68-170) 68-136
2	a	Лживость –	34, 45, 48, 81, 89	(18-45) 18-36
	b	Лживость +	8, 82, 92, 101	
3	a	Приятие себя	33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96	(22-52) 22-42
	b	Неприятие себя	7, 59, 62, 65, 90, 95, 99	(14-35) 14-28
4	a	Приятие других	9, 14, 22, 26, 53, 97	(12-30) 12-24
	b	Неприятие других	2, 10, 21, 28, 40, 60, 76	(14-35) 14-28
5	a	Эмоциональный комфорт	23, 29, 30, 41, 44, 47, 78	(14-35) 14-28
	b	Эмоциональный дискомфорт	6, 42, 43, 49, 50, 83, 85	(14-35) 14-28
6	a	Внутренний контроль	4, 5, 11, 12, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79, 91, 91, 98	(26-65) 26-52
	b	Внешний контроль	25, 36, 52, 57, 70, 71, 73, 77	(18-45) 18-36
7	a	Доминирование	58, 61, 66	(6-15) 6-12
	b	Ведомость	16, 32, 38, 69, 84, 87	(12-30) 12-24
8		Эскапизм (уход от проблем)	17, 18, 54, 64, 86	(10-25) 10-20

ТЕСТ НА СТІЙКІСТЬ ДО СТРЕСІВ

Методика визначення стресостійкості дозволяє зрозуміти. Наскільки ви готові до діяльності, пов'язаної зі стресами, і чи не потрібна вам вживати заходів щодо її розвитку (це досягається шляхом відвідування тренінгів і т.д.). У наш час оцінка стресостійкості нерідко проводиться при прийомі на роботу, оскільки багато спеціальностей вимагають високого ступеня нервового напруження.

Пропонуємо просту діагностику стресостійкості, яка дозволить виявити ваш рівень дратівливості і здатності до самоконтролю. В даному випадку на будь-яке питання вам пропонується три однаковий варіанти відповідей:

По закінченню відповідей підсумуйте бали. Головне - будьте чесними самі з собою, адже це - тест самооцінки стресостійкості, і ваша щирість в даному випадку дуже важлива.

1. Чи дратує вас зім'ята сторінка в газеті, на якому надрукована цікава для вас стаття?
2. Чи викликає неприязнь жінка «в літах», яка одягнена як молода дівчина?
3. Неприємна вам надмірна близькість співрозмовника під час бесіди?
4. Чи викликає роздратування жінка, яка курить в громадському місці або на вулиці? Чи дратує вас людина, кашляє в Вашу сторону?
5. Чи відчуваєте ви неприязнь побачивши людину, гризе нігті?
6. Чи відчуваєте ви роздратування, якщо хтось сміється невлад?
7. Вас охоплює хвиля невдоволення, коли хтось вчить вас життя?
8. Ви відчуваєте роздратування, якщо ваша друга половина постійно спізнюється?
9. Вас дратують люди в кінотеатрі, які постійно крутяться і коментують фільм?
10. Ви вкрай роздратовані, коли вам переказують сюжет книги, яку ви плануєте прочитати?
11. Ви внутрішньо обурюєтеся, коли Вам дарують непотрібні речі?
12. Вас дратує голосна розмова або бесіда по телефону в громадському транспорті?
13. Ви відчуваєте неприязнь, відчуваючи у кого-то сильний запах парфумів?
14. Вас дратує людина, активно жестикулює під час розмови?
15. Обурюєтеся ви, коли люди вставляють в мова іншомовні слова?

Тест закінчено, підрахуйте суму отриманих балів, перед тим як перевірити результати стресостійкості по тесту.

- **більше 36 балів.** Ваш рівень стресостійкості - низький, з колії вас може вибити будь-яка, часом навіть сама безневинна деталь. Багато що навколо може запросто зіпсувати вам настрій, і повернути його часом буває важко. Вам

рекомендується пройти будь-який тренінг для підвищення стійкості до стресу, щоб поліпшити якість життя.

- **від 13 до 36.** Ваш рівень стресостійкості - середній. Ви є людиною, яка в цілому непогано справляється зі стресовими ситуаціями, але якщо трапиться щось серйозне, це може привести до нервового зриву.

- **менше 13.** Ваш рівень стресостійкості - високий. Для того щоб вивести вас, потрібно дійсно серйозна подія. Ви легко переносите негаразди і лояльні до оточуючих. Головне, не надто захоплюйтеся таким відстороненим ставленням: ваші близькі можуть прийняти це на свій рахунок.

Питальник професійної готовності (ППГ за Л. Кабардовою)

Інструкція

Уважно прочитайте кожен пункт питальника. Ви повинні дати 3 відповіді і оцінити їх у балах (від 0 до 2).

Заповнюючи питальний лист, ви одночасно оцінюєте свої вміння (навчальні, творчі, трудові тощо), ставлення до тих чи інших видів діяльності і бажання займатися в майбутньому тією чи іншою роботою.

Коли оцінюєте вміння двома балами (2), то підкреслюйте тільки те, що неодноразово успішно зроблено, а нулем (0) - і те, що зроблено погано, і те, що взагалі не вмієте робити (пробували, але не виходить).

Якщо взагалі у вас не було спроб робити те, що вказано у запитанні, то замість балів у відповідну клітинку бланку відповідей поставте прочерк.

При оцінці своїх вмінь і свого ставлення відзначається тільки бажання або небажання займатися вказаним видом діяльності.

Варіанти відповідей на тест ППГ

Колонка вміння. Наскільки добре Ви вмієте робити те, що названо у кожному пункті питальника?

Виконую, як правило, добре – 2 бали. Виконую посередньо – 1 бал. Роблю погано або зовсім не вмію – 0 балів.

Колонка ставлення. Які відчуття виникали у Вас під час роботи?

Позитивні (приємно, цікаво, легко) – 2 бали. Нейтральні – 1 бал. Негативні (неприємно, нецікаво, важко) - 0 балів.

Колонка бажання. Чи хотіли б Ви, щоб з вказаною дією (вмінням) була пов'язана Ваша майбутня діяльність?

Так – 2 бали. Нейтрально – 1 бал. Ні – 0 балів.

Оцініть у балах свої вміння, ставлення, бажання і занесіть у бланк відповідей. Якщо Ви ніколи не виконували виду діяльності, зазначеного в пункті ППГ, то замість балів у клітинки перших двох запитань поставте прочерк (1 і 2) і спробуйте дати відповідь тільки в третій колонці (бажання).

Коли Ви читаєте перелік справ і вмінь у тексті ППГ, то обов'язково звертайте увагу на слова часто, легко, постійно тощо. Якщо з перерахованих кількох дій Ви вмієте робити щось одне, то саме цю дію Ви і оцінюєте трьома балами.

Стимульний матеріал

Вмію, могу (часто, легко, систематично), подобається, хочу.

1. Аналізувати зміст наукових, навчальних, художніх текстів, виділяти головне, робити узагальнення, висновки.
2. Ремонтувати механічні і електротехнічні побутові прилади (замок, кран, праску, світильник, велосипед, мотоцикл).
3. Протягом кількох років самостійно вирощувати які-небудь рослини, своєчасно виконувати ці роботи для забезпечення їх росту і розвитку (поливання, пересаджування, удобрювання і ін.).
4. Писати вірші, прозу, замітки, твори, які високо оцінюються людьми, що з ними ознайомилися.

5. При спілкуванні з людьми стримувати зовнішні прояви роздратування, поганого настрою, бути терплячим і доброзичливим навіть з не дуже приємними людьми.
6. З великих текстів робити виписки, групувати їх за певними ознаками, складати конспекти.
7. Налаштовувати і ремонтувати електронну апаратуру: приймач, магнітофон, телевізор, апаратуру для дискотек.
8. Збирати колекції рослин, вивчати їх різноманітні види.
9. Майструвати гарні подарункові вироби з паперу, матерії, дерева, металу, рослин і інше (панно, прикраси, сувеніри, буклети).
10. Пояснювати зміст складного учбового матеріалу, метод розв'язування складної задачі.
11. У письмових текстах з української мови, літератури легко знаходити помилки, неточності, правити.
12. За чітким зразком (рецептом, схемою, викройкою, планом) створювати кулінарні вироби, швейні моделі та інше.
13. Розумітися на особливостях розвитку і розрізняти різноманітні види рослин.
14. Створювати твори образотворчого мистецтва (живопису, графіки, скульптури).
15. Надавати допомогу людям, які її потребують.
16. Працювати з текстами іноземною мовою: перекладати, переписувати, аналізувати, правити.
17. Складати схеми різних приладів і механізмів, розуміти принцип їх дії.
18. Віддавати багато часу догляду і спостереженню за тваринами: годувати, чистити, лікувати, навчати.
19. Писати музику, пісні, які подобаються слухачам.
20. Займатися з дітьми молодшого віку, гратися, навчати.
21. Виконувати роботу, пов'язану з застосуванням математичних знань, формул, законів, теорем.
22. З типових деталей, які використовуються для виготовлення (складання, пошиття і т.п.), певних моделей або виробів створювати нові, придумані самостійно.
23. Спостерігати за життям тварин в природі, вивчати їх звички, характерні форми поведінки.
24. Перед глядачами грати ролі у виставах, декламувати вірші, прозу.
25. Вміти правильно розпізнавати суть малознайомої людини, тобто розуміти причини її вчинків, бачити справжнє обличчя, часто приховане за зовнішньою поведінкою.
26. Виконувати кількісні розрахунки, підрахунки даних (згідно формул і без них), робити на основі цього певні висновки, знаходити закономірності.
27. Виконувати завдання, в яких потрібно уявляти розташування предметів або їх елементів у просторі.
28. Розумітися на породах і видах домашніх і диких тварин, комах, птахів, риб: їх характерних зовнішніх ознаках і особливостях поведінки.
29. Виступати з виконанням музичних творів (п'єс, танцювальних номерів).
30. Активно впливати на людей, переконувати їх робити саме так, а не інакше, мирити, виховувати, захоплювати їх своїми інтересами.
31. Працювати з інформацією, поданою у вигляді умовних знаків, символів: складати і читати карти, креслення, графіки.

32. Знаходити більш раціональний (простий, короткий метод розв'язування задачі: логічної, технічної, конструкторської і т.п.).
33. Вивчати будову живої тканини і світ мікроорганізмів за допомогою мікроскопа та інших аналогічних приладів.
34. Придумувати нові і оригінальні моделі одягу, зачісок, прикрас, деталі інтер'єрів приміщення, кулінарні страви.
35. Брати на себе ініціативу в організації і проведенні різних розважальних програм.
36. Запам'ятовувати правила, закони, теореми, умовні позначення, формули.
37. Розумітися на хімічних процесах і закономірностях.
38. При догляді за тваринами або рослинами легко переносити фізичну працю, стикання з землею, специфічний запах тварин та інше.
39. Рецензувати, оцінювати (усно або письмово) роботу художників, письменників, режисерів, драматургів та інших працівників творчих професій.
40. Керувати роботою інших людей: давати їм завдання, домагатися їх виконання.
41. Перевіряти правильність і логічність написаного тексту, розрахунків, виправляти помилки.
42. Розумітися на фізичних процесах і закономірностях.
43. Поповнювати свої знання в різних галузях біології за допомогою спеціальної наукової літератури.
44. Швидше і частіше за інших помічати у звичайному щось незвичайне і дивне.
45. Для виконання роботи спілкуватися з незнайомими людьми.
46. Ретельно виконувати паперову роботу: писати, креслити, рахувати, перевіряти і т.п.
47. Працювати на електронно-обчислювальній машині, розв'язувати які-небудь задачі за допомогою комп'ютера.
48. Тривалий час проводити практичні дослідження, спрямовані на вивчення тваринного або рослинного світу.
49. Наполегливо і терпляче обробляти і переробляти, домагаючись досконалості в створюваному творі, виробі.
50. Робити усні повідомлення (говорити без папірця).

Бланк для відповідей

Прізвище ім'я _____
Стать _____ Вік _____ Група _____
Дата _____

Л. - Зн.с-ма			Л. - Техніка			Л. – Природа			Л. – Худ. Образ			Л. – Л.							
	Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	
1				2				3				4				5			
6				7				8				9				10			
11				12				13				14				15			
16				17				18				19				20			
21				22				23				24				25			
26				27				28				29				30			
31				32				33				34				35			
36				37				38				39				40			
41				42				43				44				45			
46				47				48				49				50			
Сума				Сума				Сума				Сума				Сума			